

Archeologienota
Groot-Bijgaarden (Dilbeek) – Alfons Gossetlaan
Bouwweld J

Ruth Ferket en Natasja Reyns

Bornem
2021

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Ruth Ferket en Natasja Reyns

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2021/12.807/19

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	8
2.3	Onderzoeksopdracht	9
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	9
2.3.2	Beschrijving geplande werken	10
2.3.3	Werkwijze	16
2.4	Assessmentrapport	16
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	16
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	24
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	33
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	37
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	37
3	Samenvatting	38
4	Bibliografie	39
4.1	Publicaties	39
4.2	Websites	39
5	Bijlagen	40
5.1	Archeologische periodes	40

1 Inleiding

Deze archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2021B25

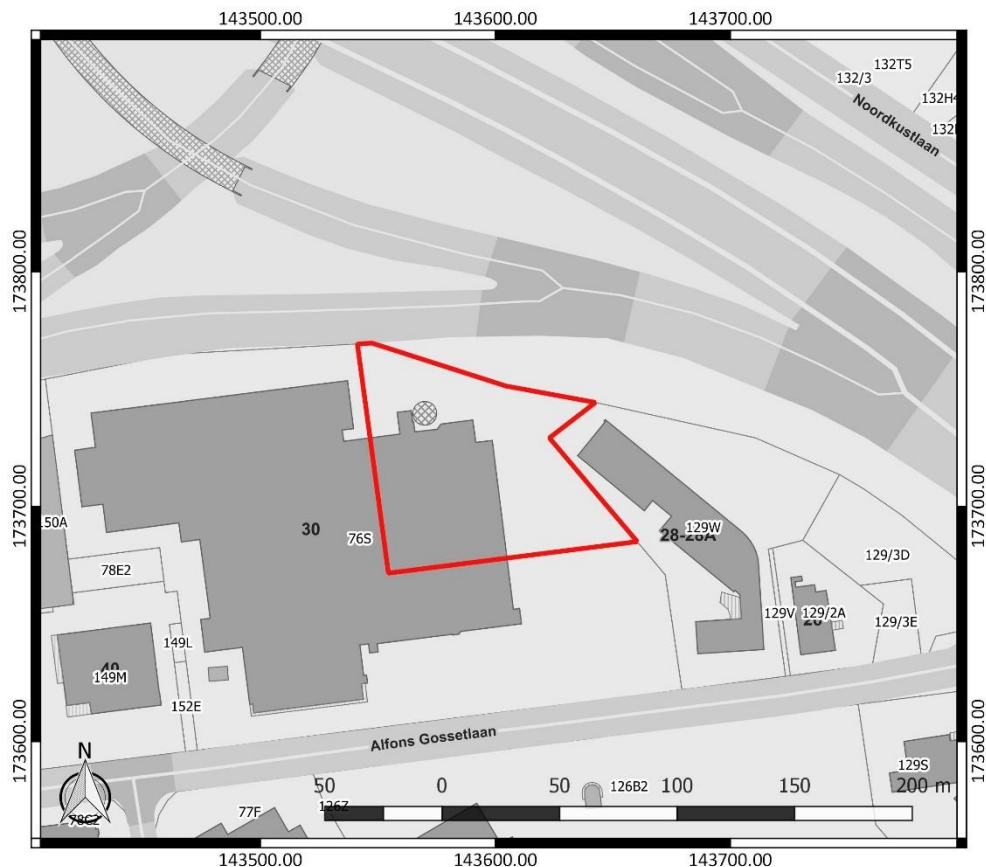
Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Vlaams-Brabant, Dilbeek, Groot-Bijgaarden, Alfons Gossetlaan 30, Alfons Gossetlaan

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 143541.25, 173671.65
- 143660.41, 173769.57

Kadastraal plan:

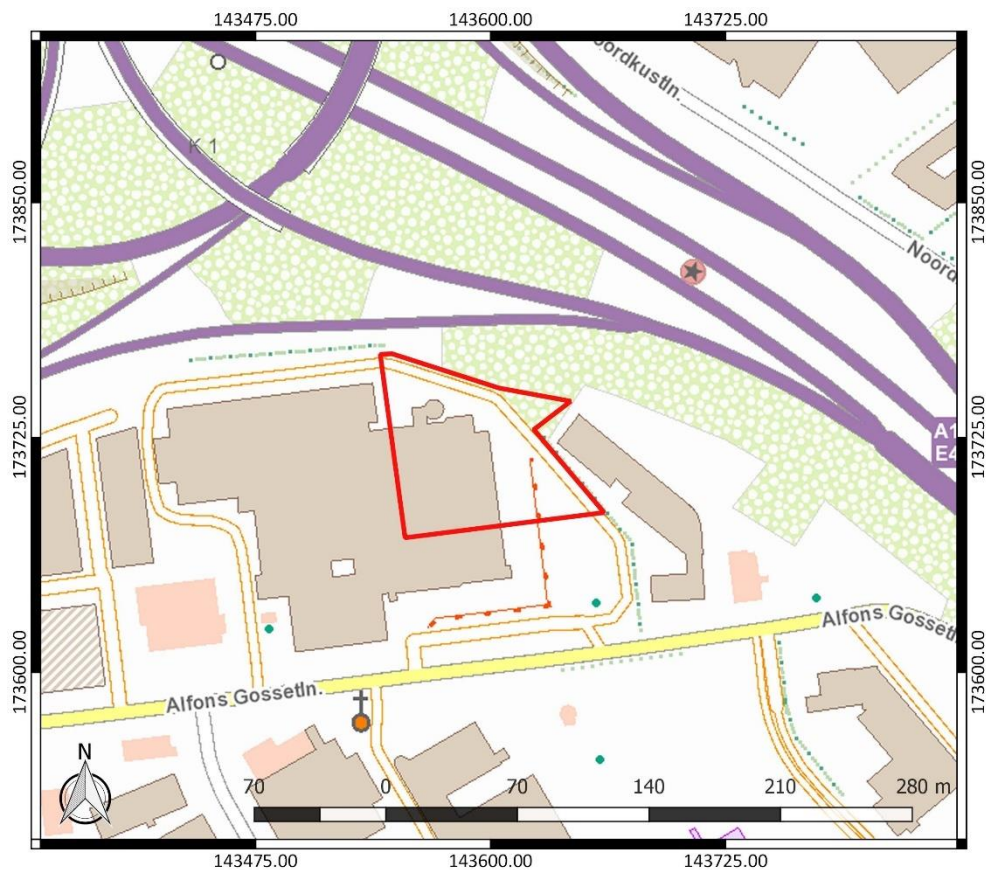

Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Dilbeek, Afdeling 4 (Groot-Bijgaarden), sectie A, nummer 76S (partim)

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 7266 m²

Topografische kaart:

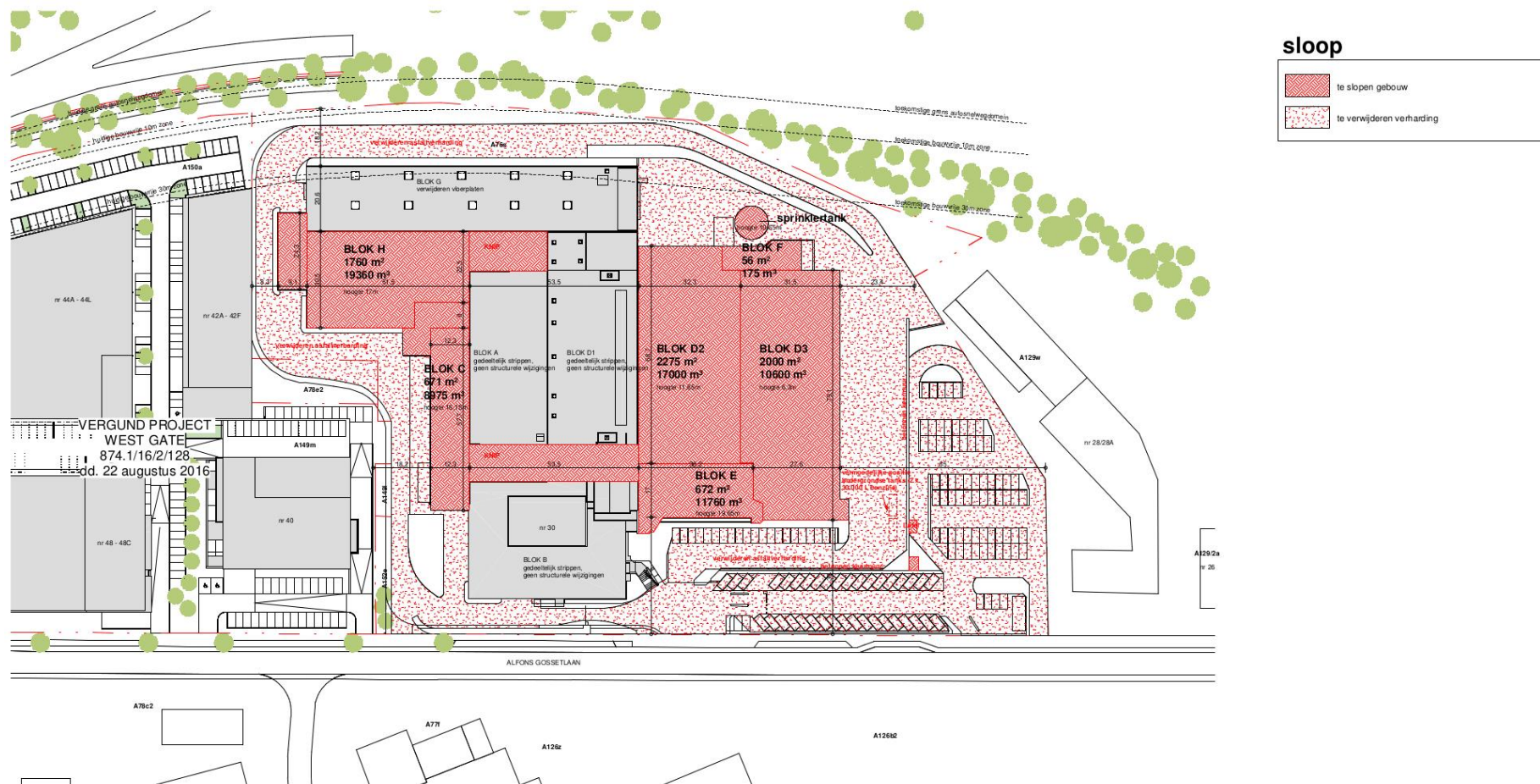

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

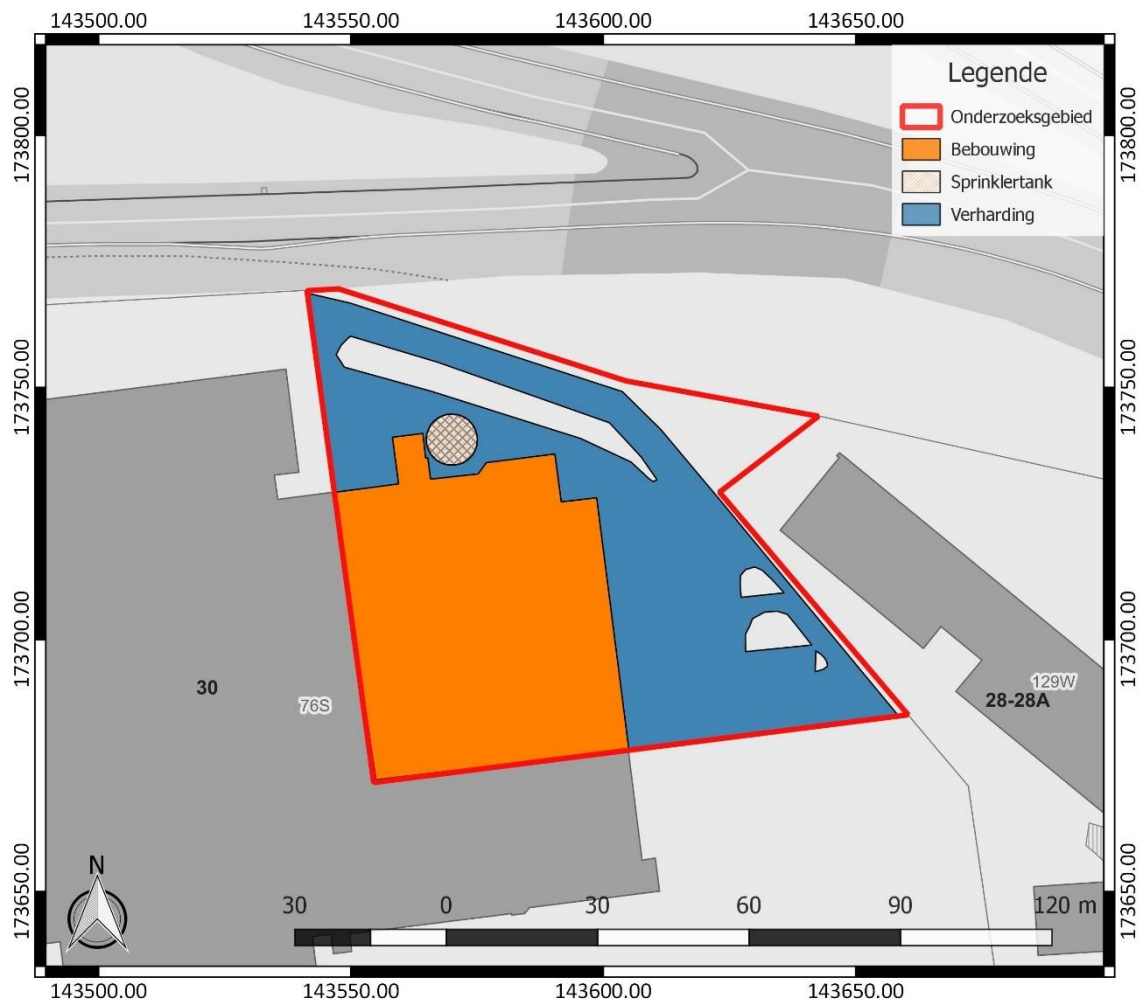
Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 08/02/2021 – 11/02/2021

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, metaaltijden, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland

Verstoorde zones: Er bevinden zich gebouwen (bedrijfsgebouwen), een sprinklertank en verhardingen ter hoogte van het onderzoeksgebied (Figuur 4). Er kan verondersteld worden dat de realisatie ervan enige negatieve impact heeft gehad op het archeologisch bodemarchief. De precieze aard en de omvang van deze verstoring is echter niet gekend. De aanwezige bebouwing, verharding en sprinklertank zullen gesloopt worden (Figuur 3). Hiervoor is reeds een vergunning bekomen.

Figuur 3: Sloopplan

Figuur 4: Verstoringskaart, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.2 Archeologische voorkennis

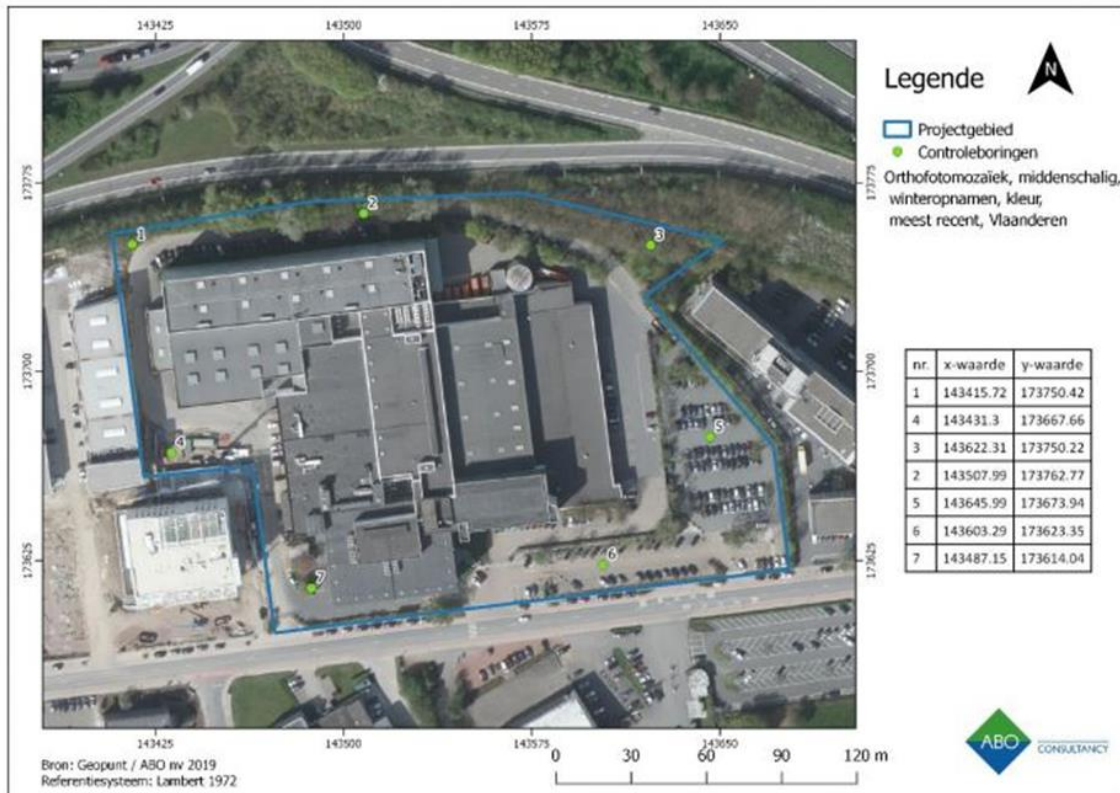
In 2019 werd er reeds een archeologienota opgesteld voor de sloop van de verhardingen en een deel van de bebouwing op het terrein waar het onderzoeksgebied deel van uitmaakt (ID 13499).³ Omdat er een volgende fase in het Masterplan en nieuwe werken binnen het onderzoeksgebied gepland worden, dient een nieuwe archeologienota opgesteld te worden.

Uit het uitgevoerde bureauonderzoek en landschappelijk bodemonderzoek blijkt het onderzoeksgebied slechts een gering archeologisch potentieel te kennen. Bij de controleboringen werd vastgesteld dat de oorspronkelijke bodemopbouw op het terrein gedeeltelijk verstoord is in boringen 1, 2, 4, 5, 6 en 7.⁴ De bovengrond is hier hoogstwaarschijnlijk verstoord door de aanleg van de bedrijfsgebouwen op het terrein, waardoor de verwachte B-horizont weggegraven is. Ter hoogte van boring 5 zijn bijvoorbeeld opgebrachte lagen vastgesteld tot een diepte van 1 m onder het maaiveld. Onder deze opgebrachte en omgewerkte lagen is wel de C-horizont aangeboord, die gekenmerkt wordt door colluviaal materiaal. Enkel in boring 3, ter hoogte van de noordelijke rand van het onderzoeksgebied van de huidige aanvraag, is (een deel) van de B-horizont bewaard onder de opgebrachte Ap. Naar aanleiding van de geplande sloopwerkzaamheden werd het terrein

³ Dirix/Holstein 2019

⁴ Deze boringen bevinden zich buiten de onderzoekszone van de huidige aanvraag

vrijgegeven. Gezien er nu andere bodemingrepen gepland worden, dient deze analyse herbekeken te worden.⁵

Figuur 5: Orthofoto met aanduiding van de uitgevoerde landschappelijke boringen (Dirix/Holstein 2019, 47)

Voor de zone ter hoogte van boringen 1 en 4 werd in 2020 een bureauonderzoek opgesteld (ID 17043).⁶ Dit toonde aan dat de interpretatie van colluviaal materiaal in de boringen niet overeenstemt met de landschappelijke ligging van het terrein. Het onderzochte terrein situeert zich namelijk op de top van een interfluvium. Ook werd er aangetoond dat het terrein in het verleden afgegraven is. Op basis daarvan werd vermoed dat het colluviaal materiaal eerder te interpreteren is als geroerde grond.⁷

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

⁵ Dirix/Holstein 2019, 52-56

⁶ Ferket/Reyns 2020

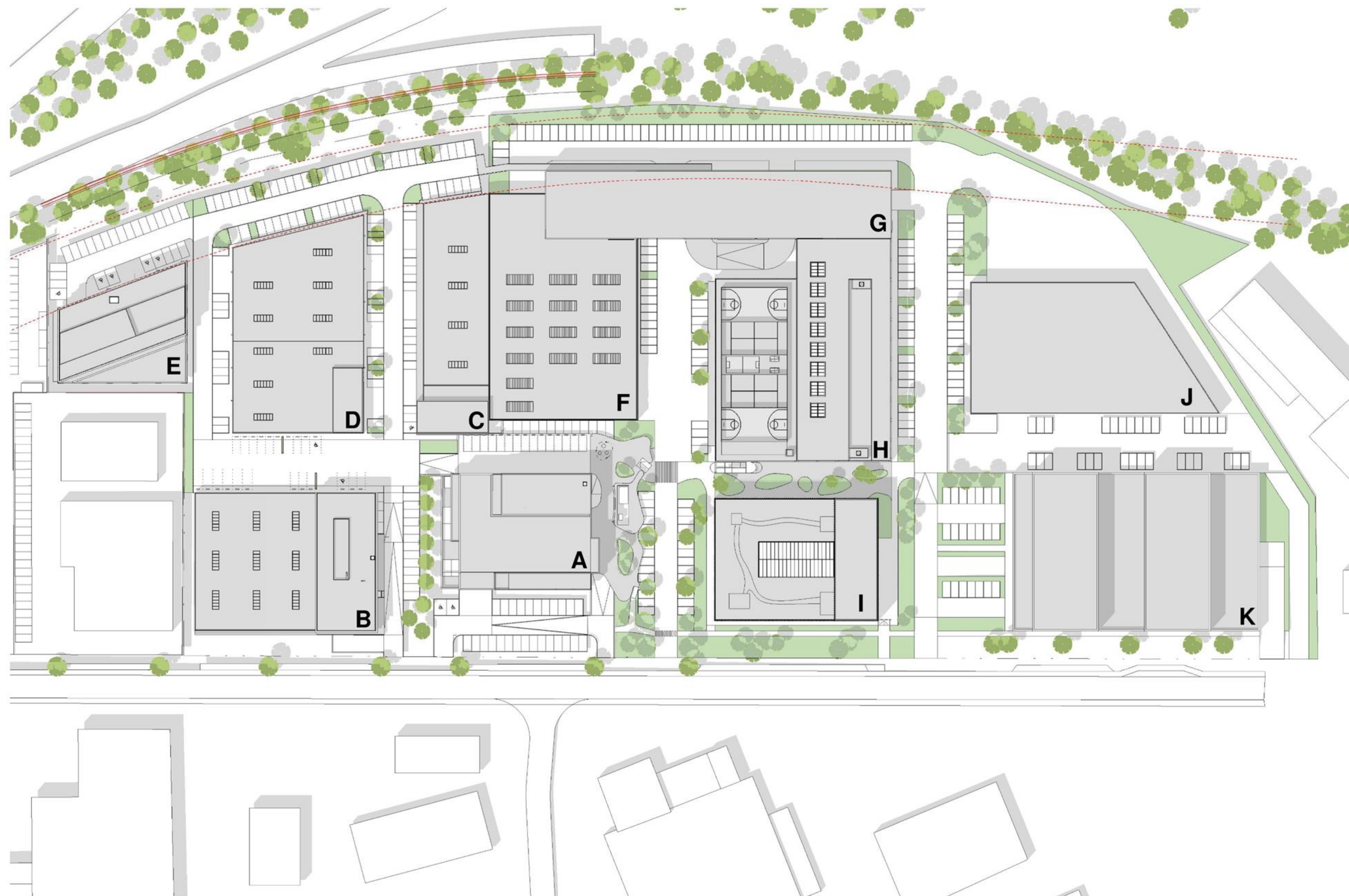
⁷ Ferket/Reyns 2020, 9

Randvoorwaarden: er zijn geen randvoorwaarden van toepassing.

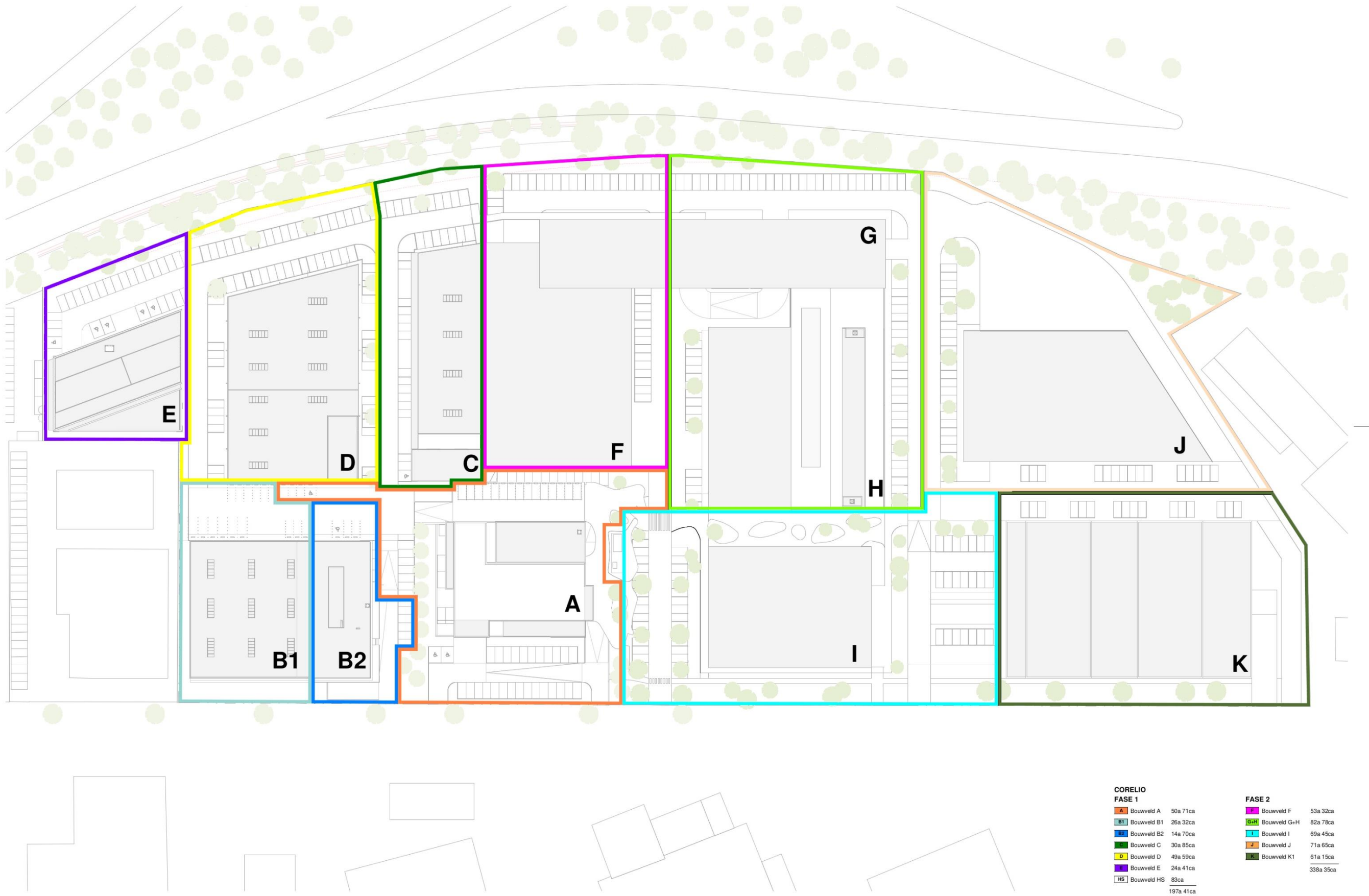
2.3.2 Beschrijving geplande werken

Binnen het onderzoeksgebied, bouwveld J van het bedrijventerrein langs de Alfons Gossetlaan, zal een nieuwbouw opgetrokken worden (Figuur 6 en Figuur 7). Voor de sloop van de aanwezige bebouwing, sprinklertank en verharding binnen het onderzoeksgebied, is reeds een vergunning bekomen (zie 2.1 en 2.2).

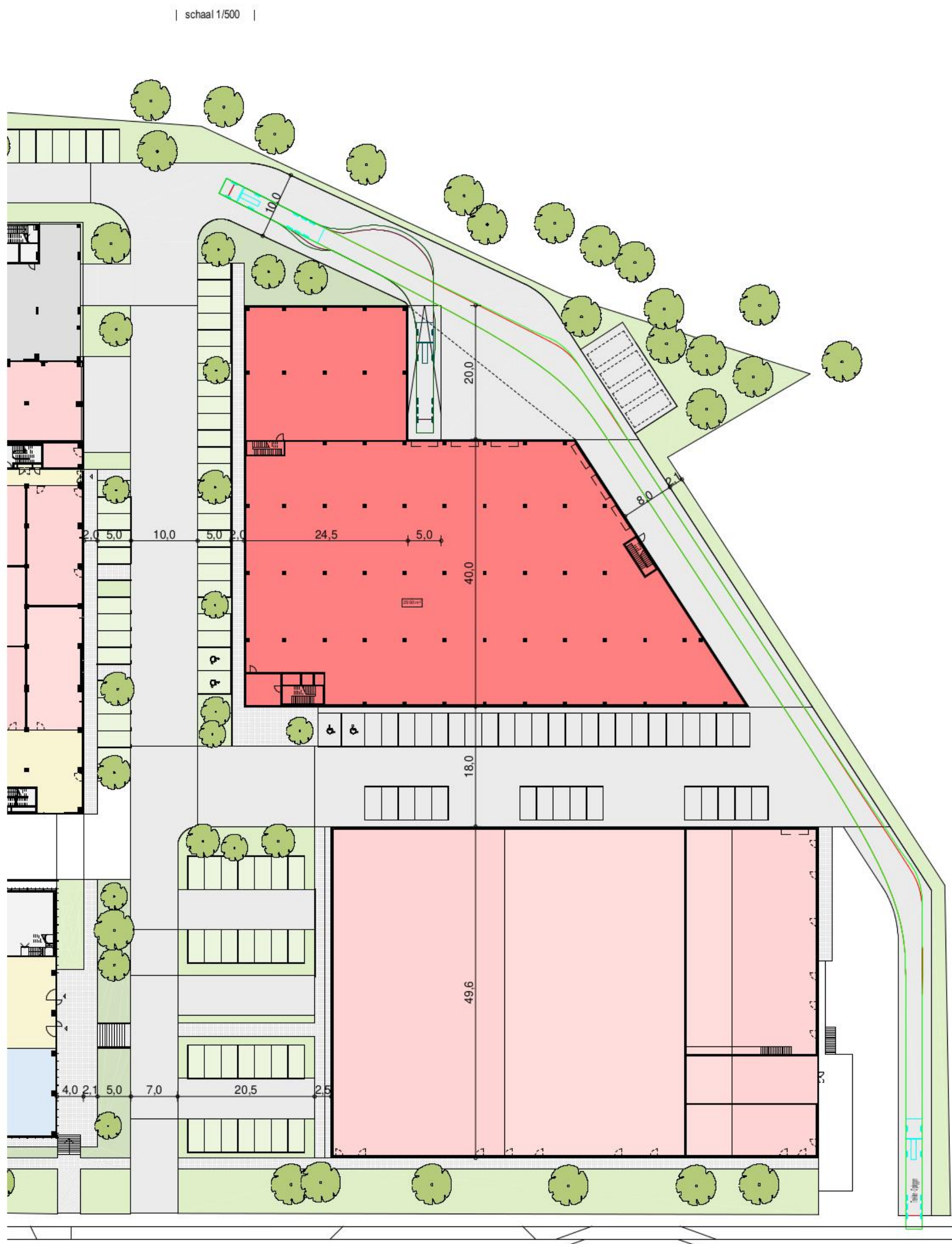
De nieuwbouw zal uit een hoofdvolume en een noordelijke aanbouw bestaan (Figuur 9). Het hoofdvolume bestaat uit 2 lagen magazijn van telkens 2.500 m². Op deze magazijnen komt een duplex volume van 800 m² kantoor. De noordelijke aanbouw is een magazijn van 490 m². Het wordt gefundeerd op palen en daar tussen komt een funderingsplaat met een dikte van 40 cm (Figuur 10). Verder worden rondom het nieuwe gebouw parkeervakken, groenzones en een draaicirkel voor de circulatie van voertuigen aangelegd (Figuur 8). De exacte locatie van septische putten, infiltratieputten en/of bufferputten ligt nog niet vast.

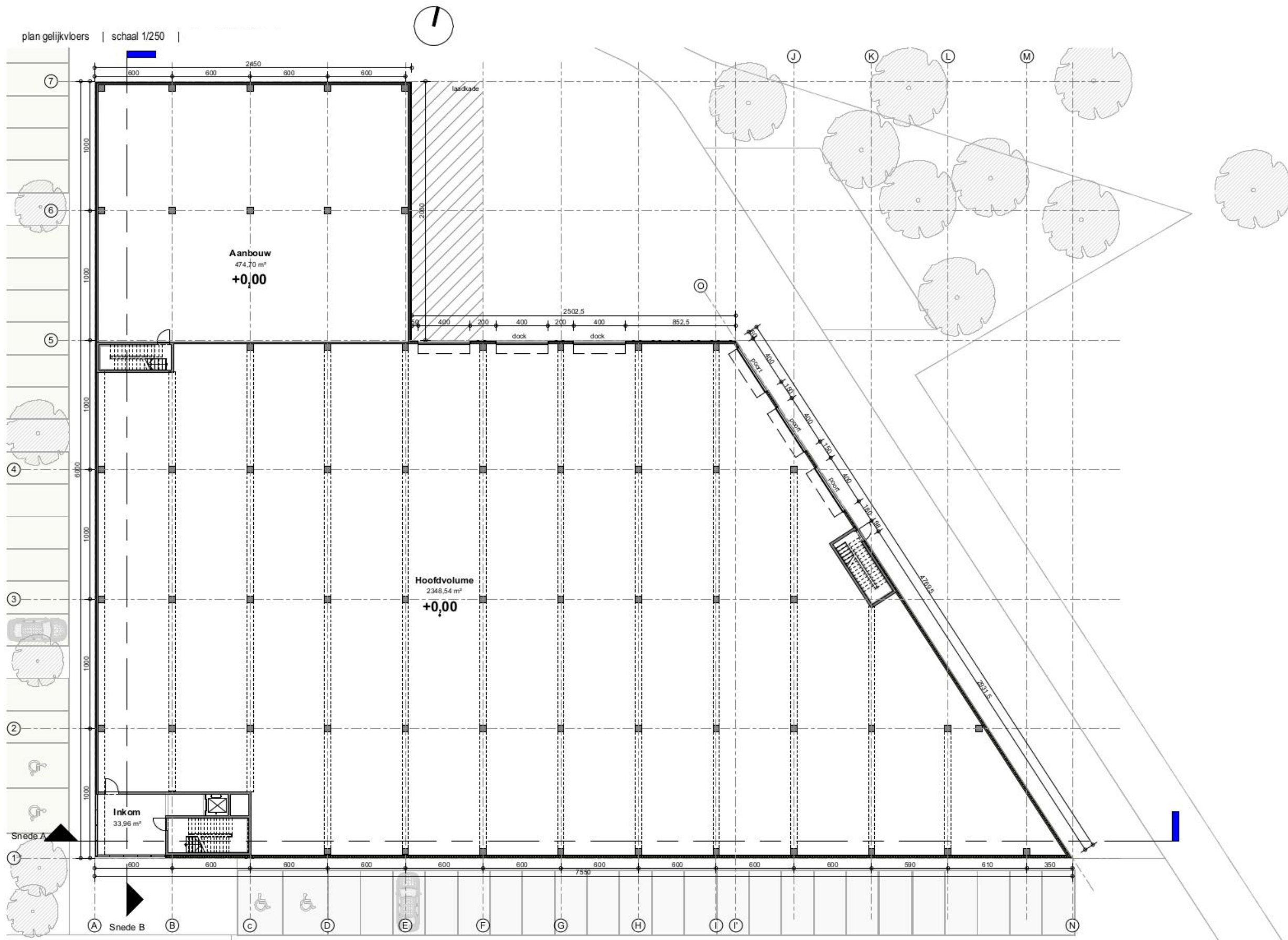
Figuur 6: Masterplan

Figuur 7: Overzichtsplan bouwvelden

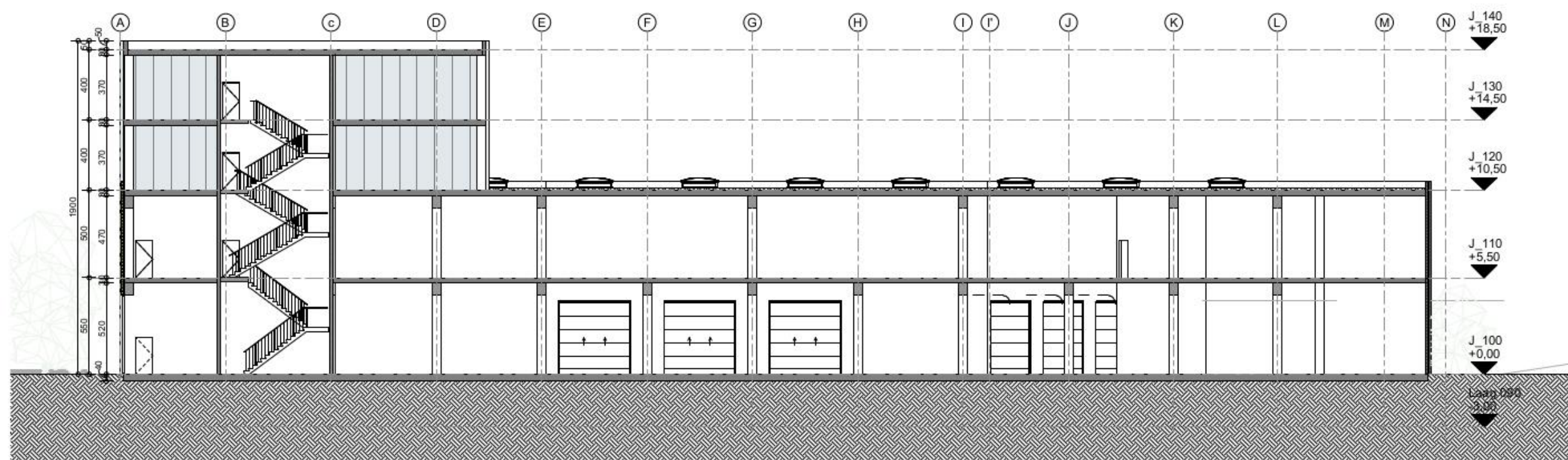

Figuur 8: Inplantingsplan draaicirkel

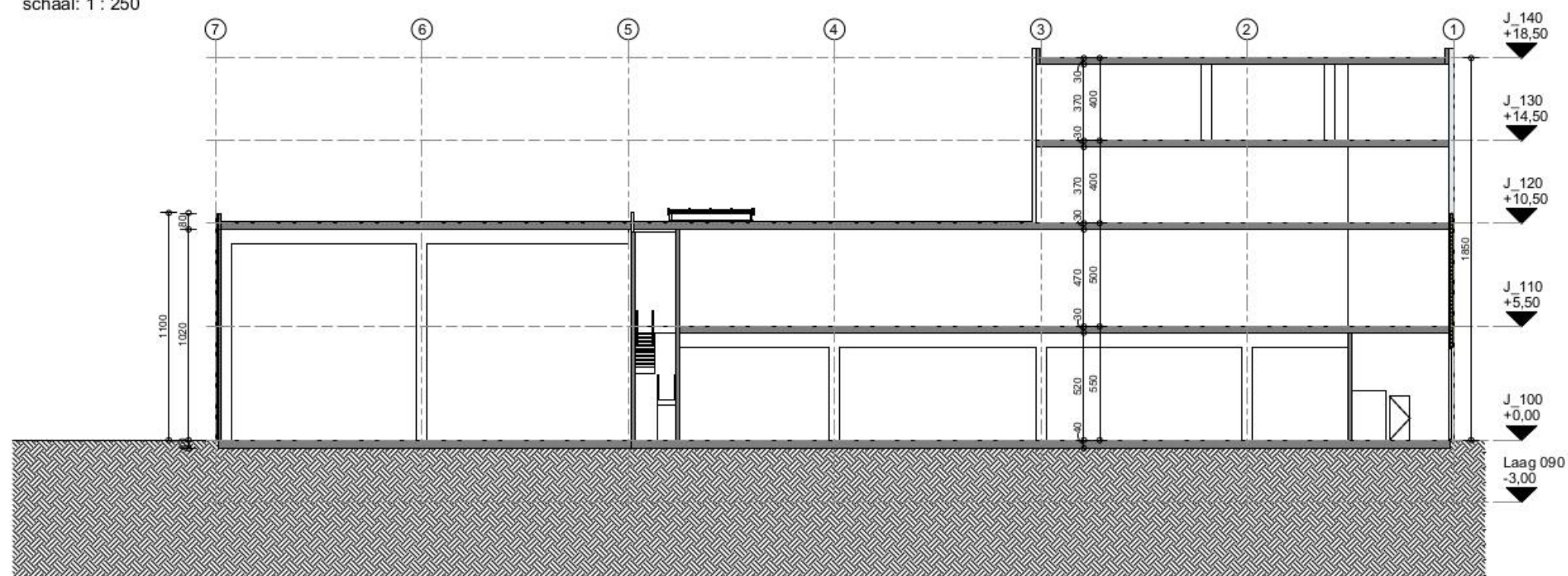

Figuur 9: Plan van het gelijkvloers

Snedes A - B | schaal 1/250 |

Snedes A

schaal: 1 : 250

Snedes B

schaal: 1 : 250

Figuur 10: Snede A en B

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

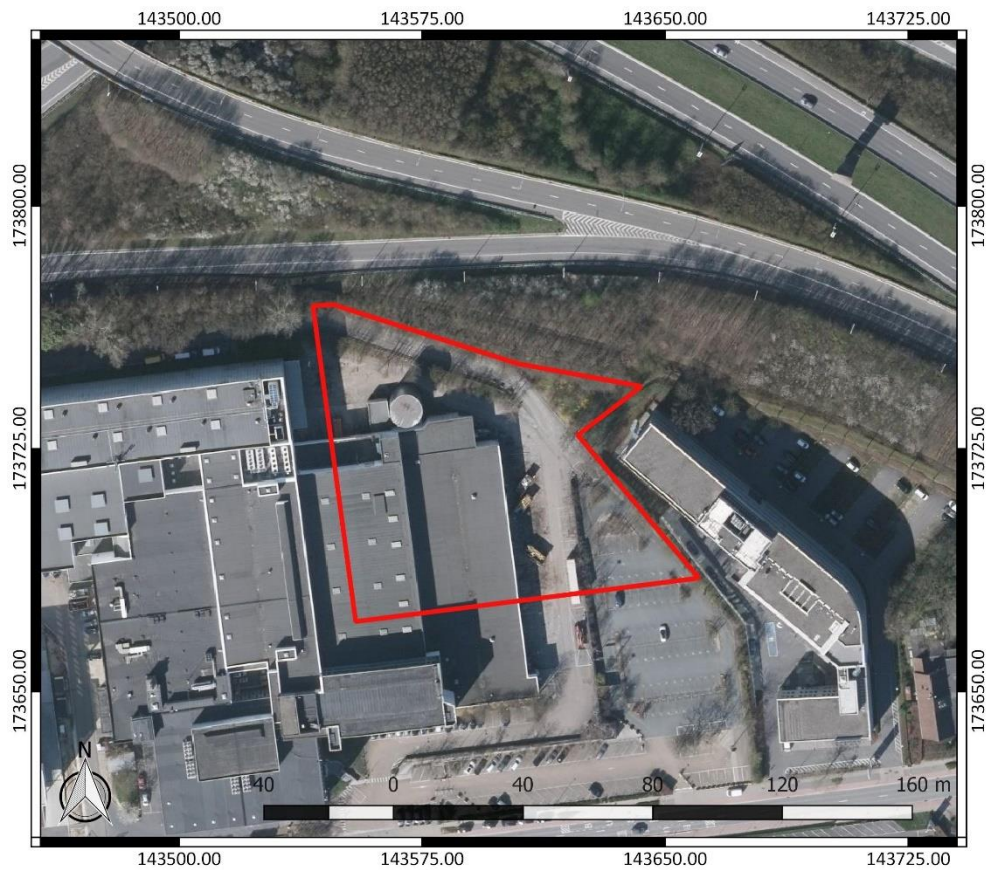
Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Villaretkaart (1745-1748), de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1841), de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879) en de Vandermaelenkaart (1846-1854) worden vijf momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

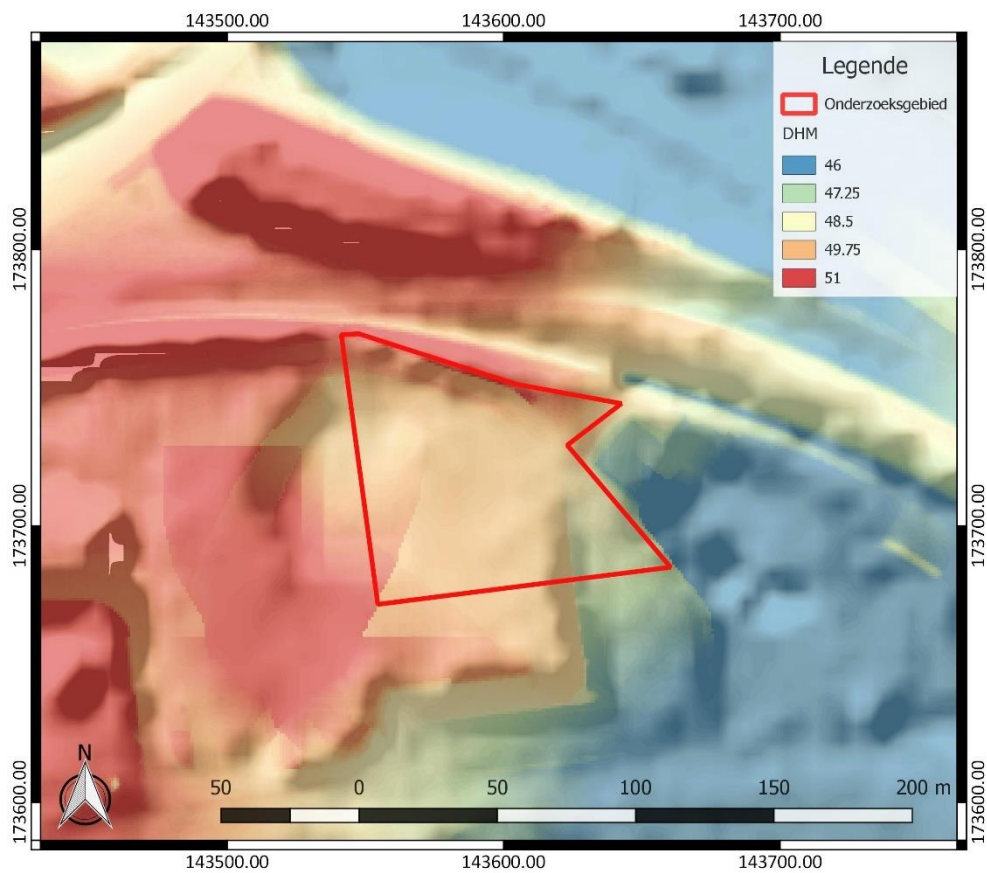
2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

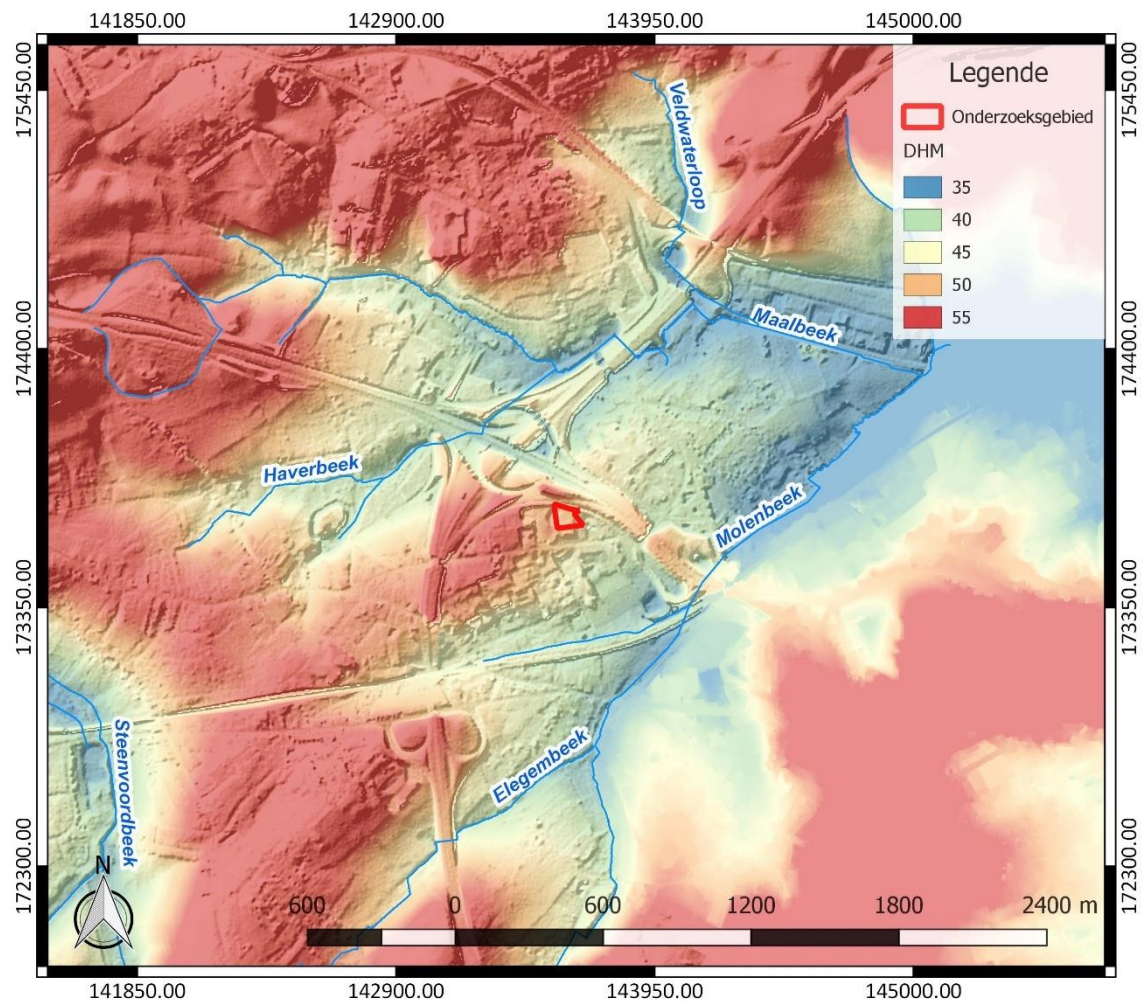
Het onderzoeksgebied bevindt zich op een afstand van ca. 800 m ten oostnoordoosten van het centrum van Groot-Bijgaarden. Het ligt op een bedrijventerrein tussen de verkeerswisselaar van Groot-Bijgaarden (waar de A10, E40, E19 en de Ring rond Brussel (R0) samenkomen) ten noorden, en de Alfons Gossetlaan ten zuiden (Figuur 11). Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in industriegebieden. Hydrografisch behoort het tot het Dijlebekken. Ten noorden en ten noordwesten van het projectgebied stromen de Maalbeek en de Haverbeek (Figuur 13). De Veldwaterloop bevindt zich ten noordnoordoosten. Ten oosten en ten zuidoosten loopt de Molenbeek en ten zuiden de Elegembeek. Ten zuidwesten is de Steenvoordbeek gesitueerd.

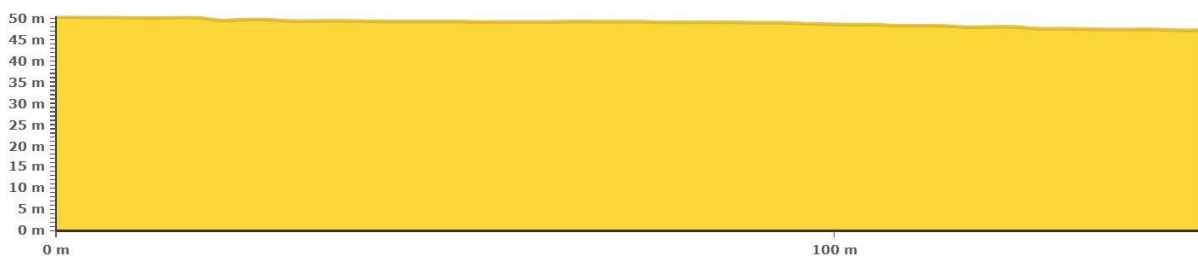
Figuur 11: Luchtfoto van 2020 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 12: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

Figuur 13: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

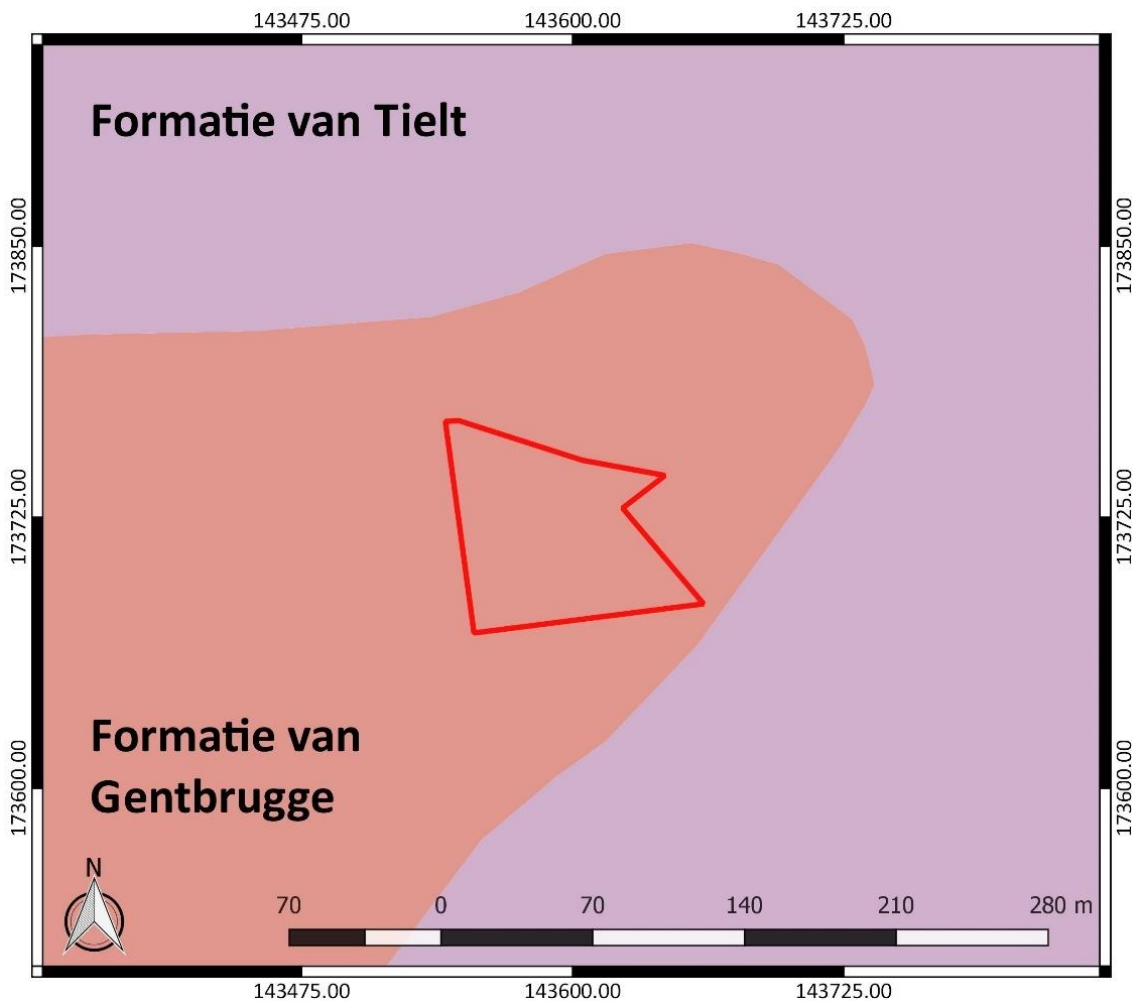
Figuur 14: Hoogteverloop van noordwest naar zuidoost over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Geomorfologisch behoort Groot-Bijgaarden tot het glooiend landschap van het Pajottenland, dat zich uitstrekt langs de linkerflank van de Zennevallei. In dit gebied is het laagste punt (ca. 10 m TAW) gelegen in de Dendervallei. Grotere hoogtes worden bereikt op geïsoleerde heuveltoppen die lokaal voorkomen, zoals de kam tussen Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek en Dilbeek, die ten zuiden en ten zuidwesten van het onderzoeksgebied gesitueerd is. Het landschap van Groot-Bijgaarden is heuvelachtig.⁸ Het onderzoeksgebied bevindt zich op een interfluvium tussen de Molenbeek ten zuidoosten en de Haverbeek ten noordwesten. Op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen (Figuur 12) is te zien dat het natuurlijke reliëf in de omgeving enigszins aangetast is door de aanleg van

⁸ Schroyen 2003, 4; Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Groot-Bijgaarden [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14247> (Geraadpleegd op 08-02-2021)

verkeersinfrastructuur en industrieterreinen. Het terrein kent over het algemeen een hoogte tussen 49 en 50 m TAW (Figuur 14). Ter hoogte van de noordelijke rand van het projectgebied bevinden zich hogere waarden, van ca. 50 tot 51,8 m TAW. In het zuidoosten van het terrein daalt de hoogte tot ca. 47 m TAW.

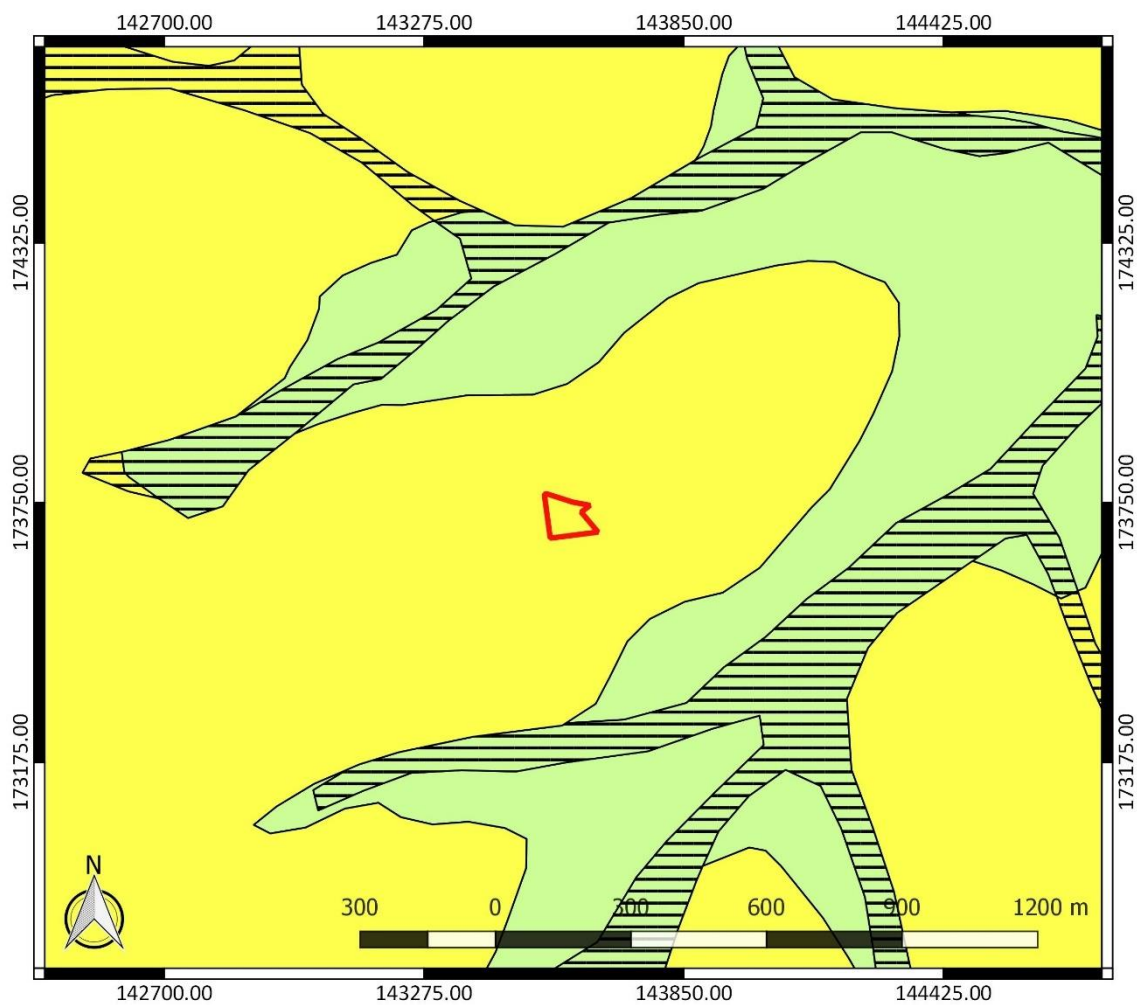
De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 15) bestaat uit de Formatie van Gentbrugge. Deze formatie wordt gekenmerkt door grijsgroen fijn zand, dat glauconiethoudend is, overgaand in zandhoudende klei tot donkergrijze klei, die plaatselijk zandsteenbanken (veldsteen) bevat. De Formatie van Gentbrugge wordt omsloten door de Formatie van Tielt, die bestaat uit grijsgroen zeer fijn zand tot silt. Deze ondergrond is kleihoudend.⁹

Figuur 15: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

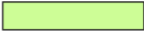
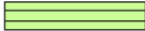
⁹ www.geopunt.be/kaart

De quartairgeologische kaart (Figuur 16) geeft aan dat in het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair (2). Ter hoogte van de groene zones op de kaart (3 en 3a) zijn deze afzettingen mogelijk afwezig en komen ook oudere fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) voor. In de lager gelegen valleien in de omgeving, gearceerd weergegeven op de kaart (2a en 3a), bevinden zich bovenaan fluviatiele afzettingen, afzettingen van het Holoceen en mogelijk van het Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan), gevolgd door eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. Mogelijk zijn hier onderaan ook fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) aanwezig.¹⁰

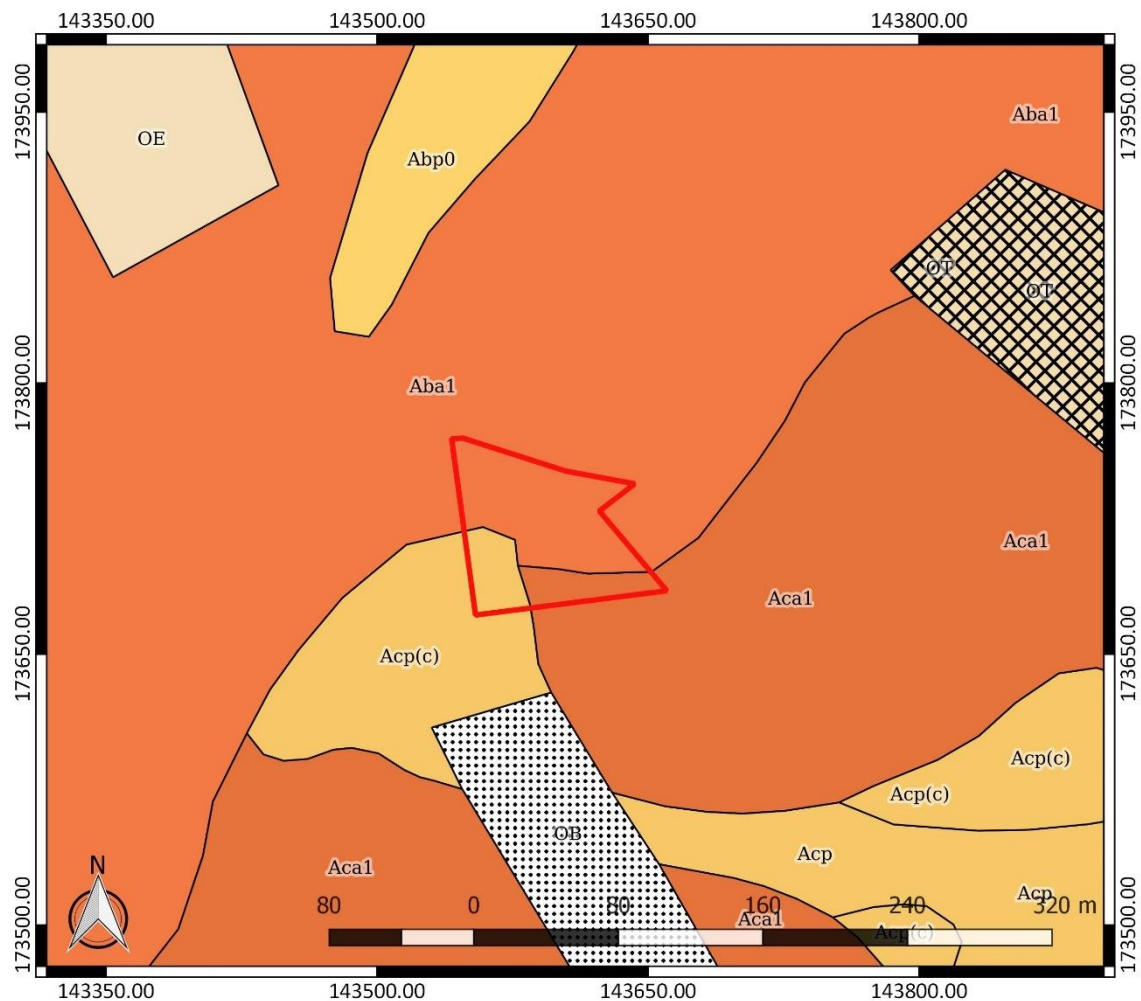

Figuur 16: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

¹⁰ www.geopunt.be/kaart

2 	ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen. HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.	2a 	FH Fluviale afzettingen (organochemisch en perimariën inclusief), afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan). ELPw en/of HQ Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen. FLPw Fluviale afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen).
3 	* De karteereenheid is mogelijk afwezig. ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen. HQ Hellingsafzettingen van het Quartair. FLPw Fluviale afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen).	3a 	* De karteereenheid is mogelijk afwezig. ◇ De karteereenheid ontbreekt mogelijk in sommige delen van de beekvalleien buiten de Vlaamse Vallei en haar uitlopers. FH Fluviale afzettingen (organochemisch en perimariën inclusief), afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan). ELPw en/of HQ Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen. FLPw Fluviale afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen).

Figuur 17: Legende bij de quartairgeologische kaart (www.geopunt.be)

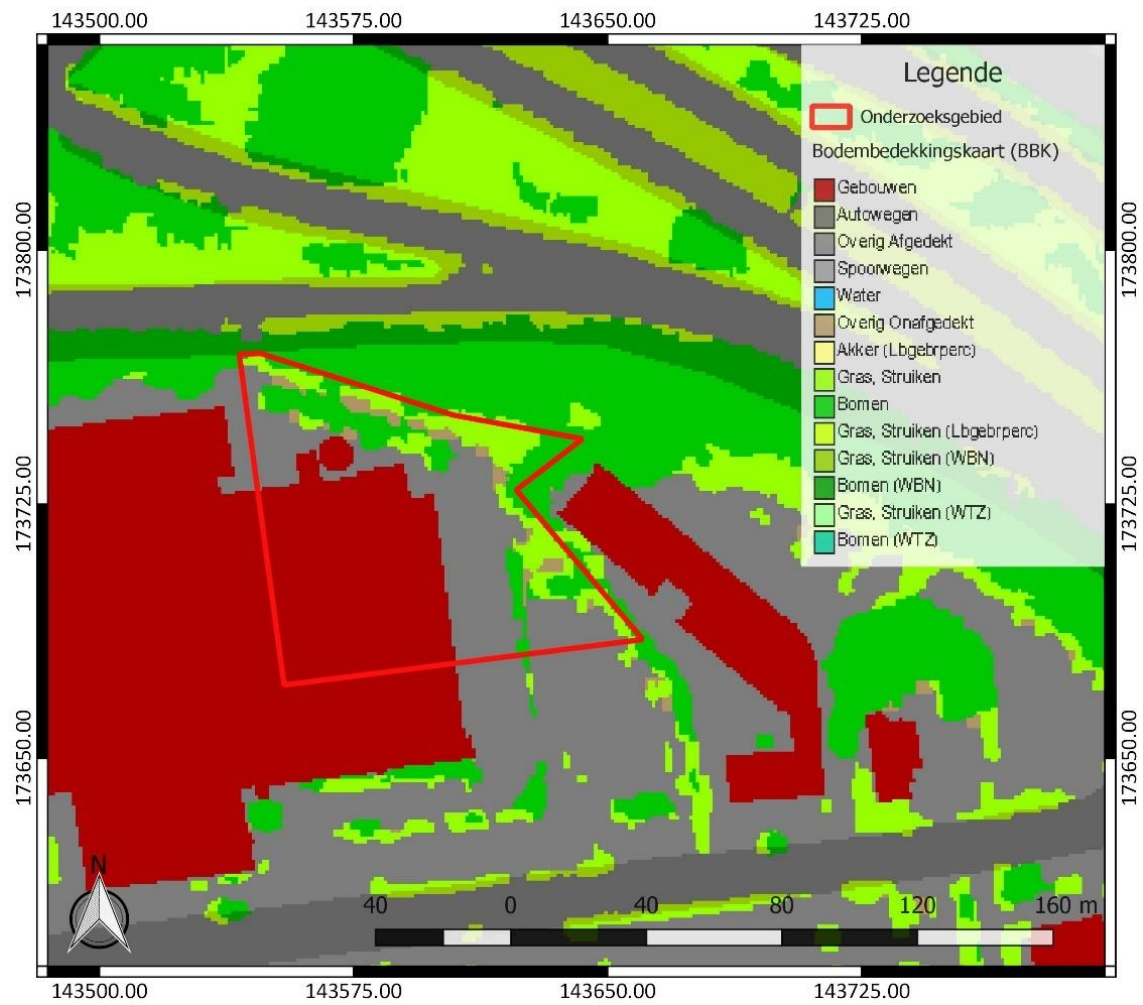

Figuur 18: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De bodemkaart (Figuur 18) toont dat in het grootste deel van het onderzoeksgebied een droge leembodem met textuur B horizont en een dunne A horizont van minder dan 40 cm (Aba 1) te verwachten is. In het zuiden van het terrein treffen we volgens de kaart een matig droge, zwak gleyige leembodem met textuur B horizont en een dunne A horizont van minder dan 40 cm (Aca1) aan.¹¹ In het zuidwesten van het terrein geeft de bodemkaart een matig droge leembodem met een bedolven textuur B horizont op minder dan 80 cm diepte (Acp(c)) weer.

Het onderzoeksgebied wordt op de bodemgebruikskaart bijna volledig ingenomen door gebouwen en verhardingen. Voor het overige bestaat het onderzoeksterrein volgens de kaart uit gras, struiken, bomen en onafgedekte grond (Figuur 19). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 11). De potentiële bodemerosiekaart geeft geen informatie over de erosiegevoeligheid binnen het onderzoeksgebied en wordt daarom niet weergegeven.

¹¹ Louis 1957, 30-34

Figuur 19: Bodemgebruiksk kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

Oorspronkelijk was Groot-Bijgaarden gekend als "Bijgaarden". Pas in de 17de eeuw werd het voorvoegsel "Groot" aan de naam toegevoegd om een onderscheid te maken met Klein-Bijgaarden in Sint-Pieters-Leeuw. De oudst gekende schrijfwijze van Bijgaarden is "Bigardis" en werd opgetekend in 1110. De naam zou een Germaanse oorsprong hebben.¹²

De geschiedenis van Groot-Bijgaarden werd bepaald door de Sint-Wivina-abdij, een benedictinessenabdij, en door lokale heren, leenmannen van de hertogen van Brabant. Een deel van Groot-Bijgaarden was in het bezit van de heren van Bijgaarden. De familie van Bijgaarden werd voor het eerst vermeld in oorkonden in de 12de eeuw en werd vernoemd tot in de eerste helft van de 14de eeuw. Vermoedelijk bouwde Arnulfus III de Bigardis tijdens de tweede helft van de 12de eeuw een eerste burcht. Vervolgens kwam de familie van Vele via huwelijk in het bezit van Bijgaarden. Op het einde van de 15de eeuw kwam de heerlijkheid in handen van de Brusselse familie Estor. In 1549 werd de heerlijkheid verkocht aan Gaspar Schetz, heer van Grobbendonk, die haar in 1555 zou verkopen aan Laurens Longin. Het domein kwam in 1630 in het bezit van de familie van Boisschot. Ferdinand van Boisschot, baron van Zaventem en Nossegem, liet het kasteel sterk aanpassen. De heerlijkheid Bijgaarden werd in 1741 verheven tot markizaat onder de naam Boisschot. Na de Franse Revolutie kende een deel van het oorspronkelijke domein met het kasteel nog verschillende eigenaars.¹³

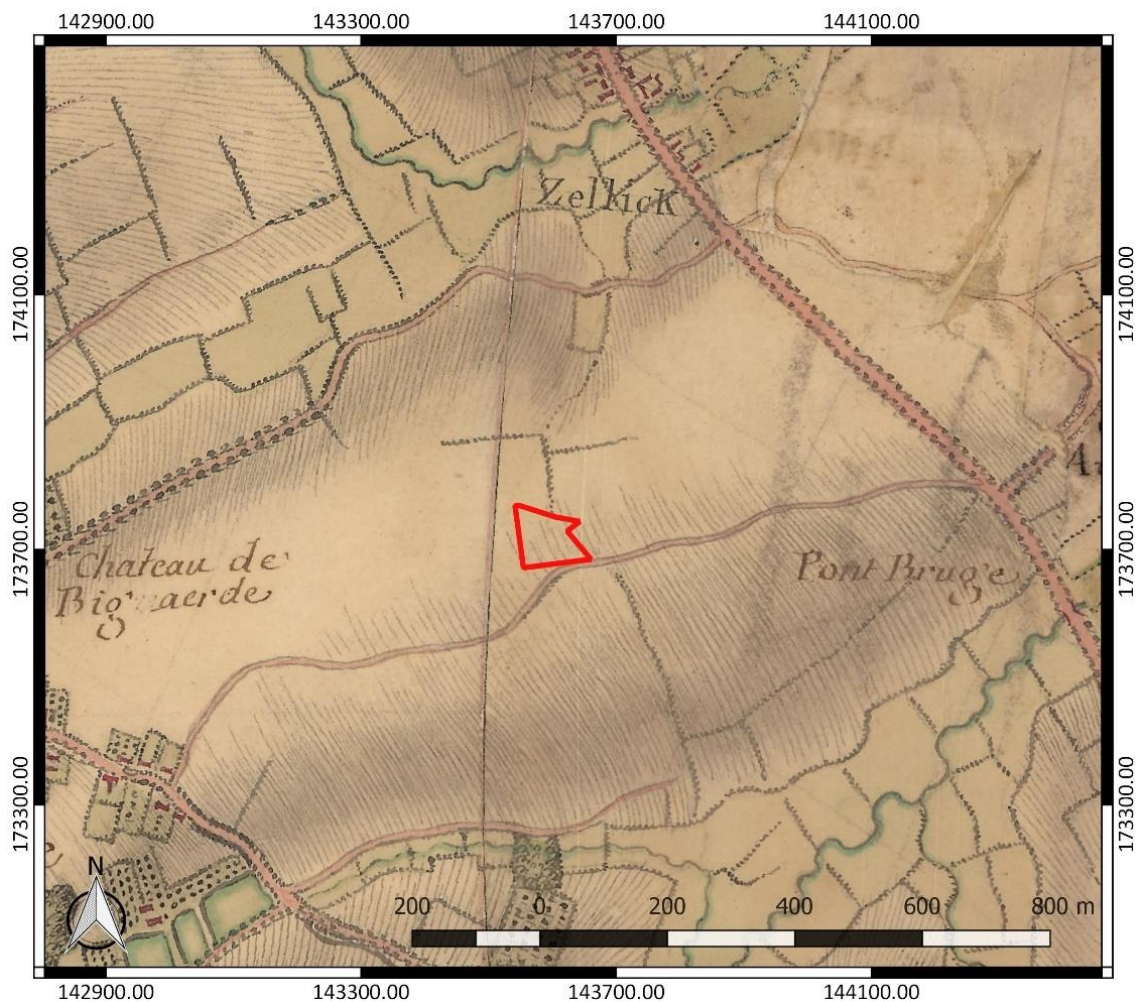
Figuur 20: Villaretkart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Groot-Bijgaarden [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14247> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

¹³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Groot-Bijgaarden [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14247> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

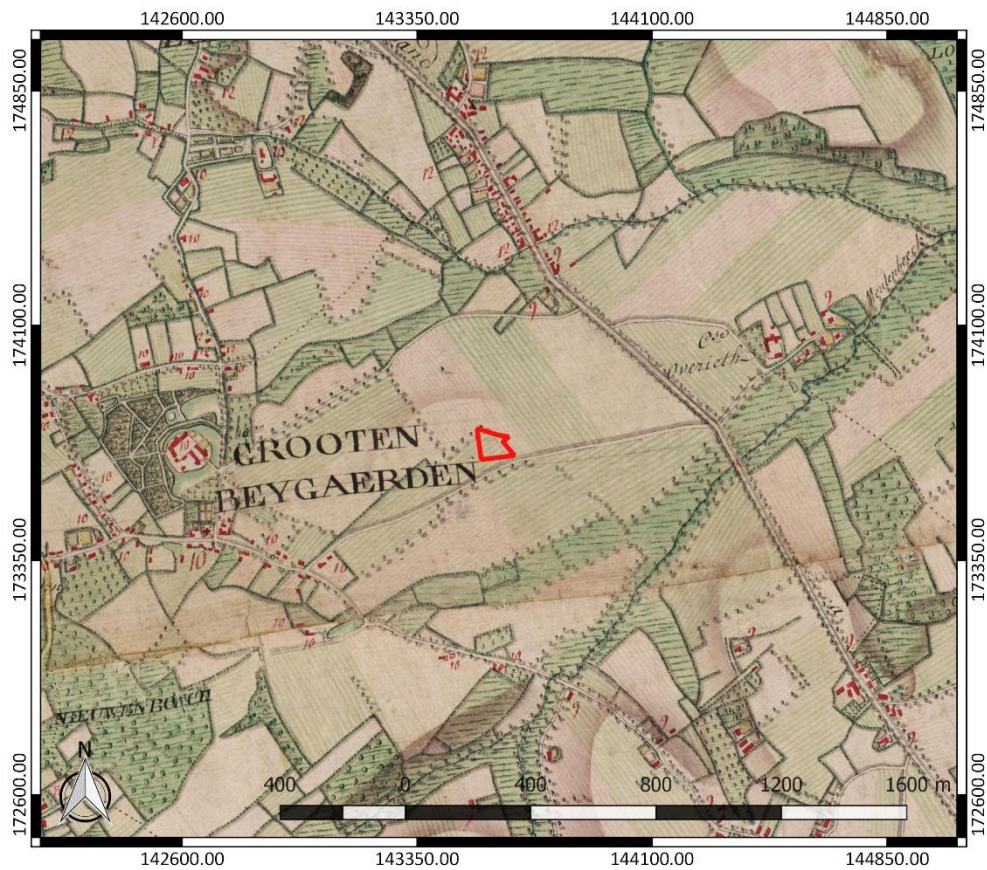
Het klooster van Groot-Bijgaarden, dat afhankelijk was van de benedictijnenabdij van Affligem, kreeg in de 12de eeuw van de hertogen van Brabant de woeste gronden op het grensgebied van Groot-Bijgaarden, Dilbeek, Sint-Martens-Bodegem en Sint-Ulriks-Kapelle geschonken. De gronden werden ontgonnen en er werden belangrijke pachthoeven opgericht. De eerste hoeve bevond zich binnen de kloostermuren. Vervolgens werd het Hof te Hongersveld, het tweede belangrijkste pachthof, opgericht. Met de steun van de heren van Bijgaarden en de Sint-Wivina-abdij werd in de buurt van het kasteel van Groot-Bijgaarden de Sint-Egidiuskerk gebouwd.¹⁴

De Villaretkaat, genoemd naar Jean Villaret, ingenieur-geograaf bij het Franse hof en één van de makers (1745-1748), toont dat het onderzoeksgebied onbebouwd is (Figuur 20 en Figuur 21). De kaart geeft aan dat het terrein op de flank van een heuvel gelegen is. Het onderzoeksgebied bevindt zich ten oostnoordoosten van de historische dorpskern en ten oosten van het kasteel van Groot-Bijgaarden. Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is te zien dat het onderzoeksgebied nog steeds onbebouwd is. Het is in gebruik als akkerland (Figuur 22 en Figuur 23). Het terrein ligt in een zeer landelijke omgeving.

Figuur 21: Villaretkaat (detail) met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

¹⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Groot-Bijgaarden [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14247> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

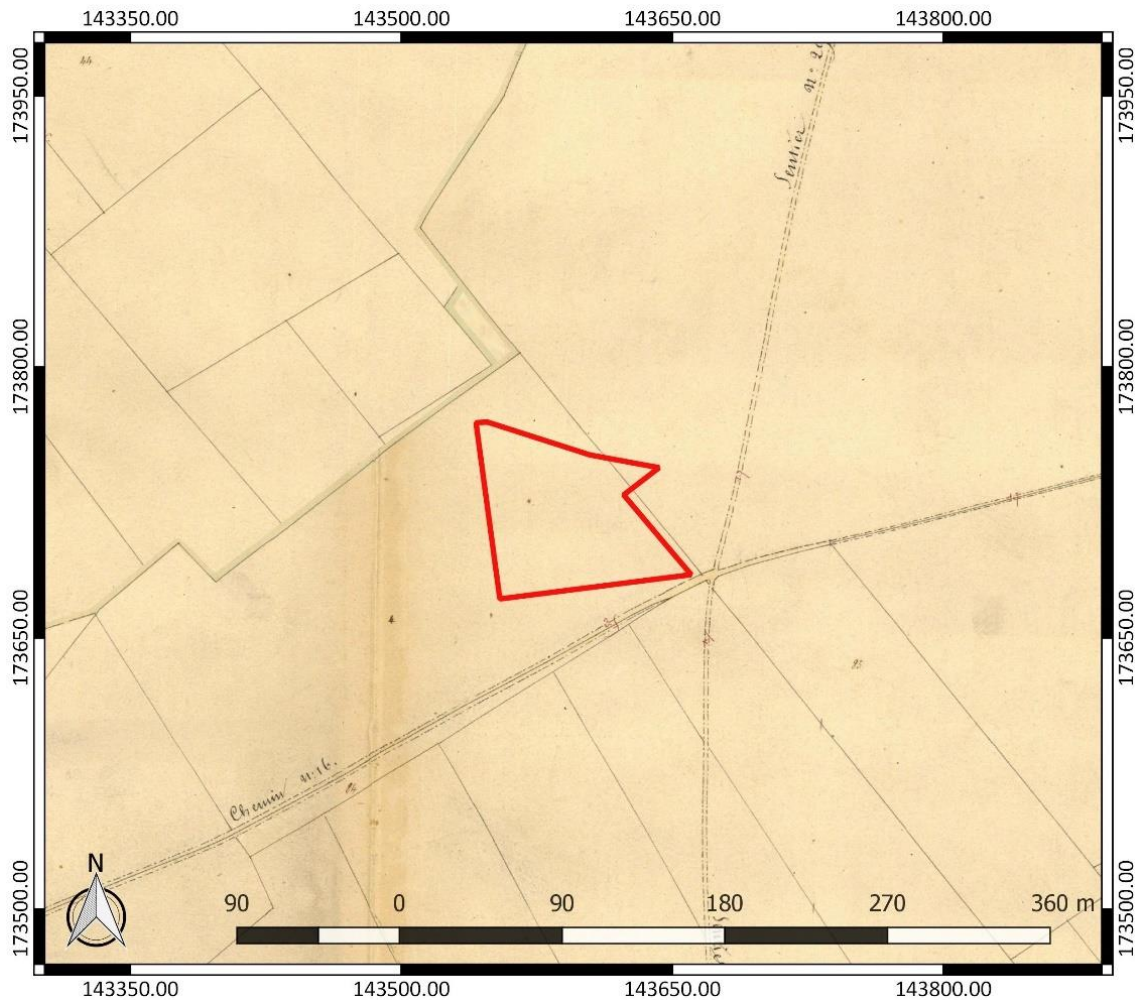

Figuur 22: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

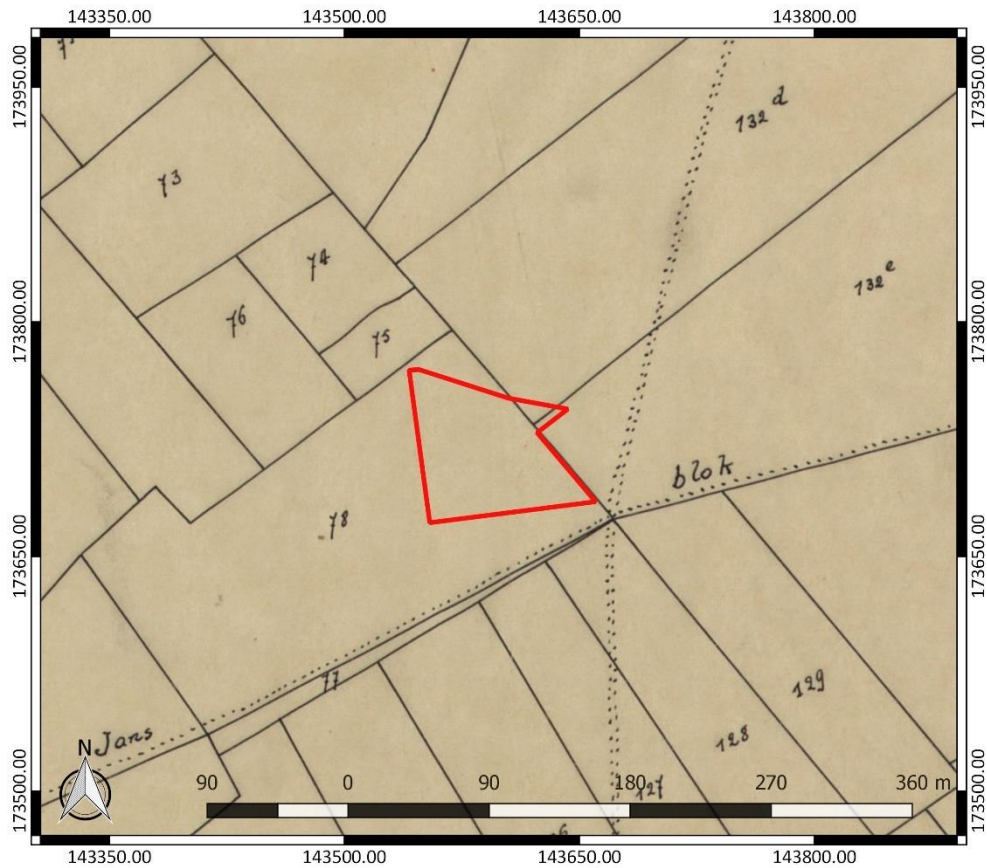
Figuur 23: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden (detail) met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De Atlas der Buurtwegen (1841) toont geen veranderingen ten opzichte van de Ferrariskaart. Er is nog steeds geen bebouwing aanwezig binnen het onderzoeksgebied (Figuur 24). Vermoedelijk was het terrein nog altijd in gebruik als akkerland. De Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879) geeft een gelijkaardig beeld weer (Figuur 25). Ook op de Vandermaelenkaart (1846-1854) ligt het onderzoeksgebied in een onbebouwde, landelijke omgeving (Figuur 26). Deze kaart geeft een helling weer ter hoogte van het terrein.

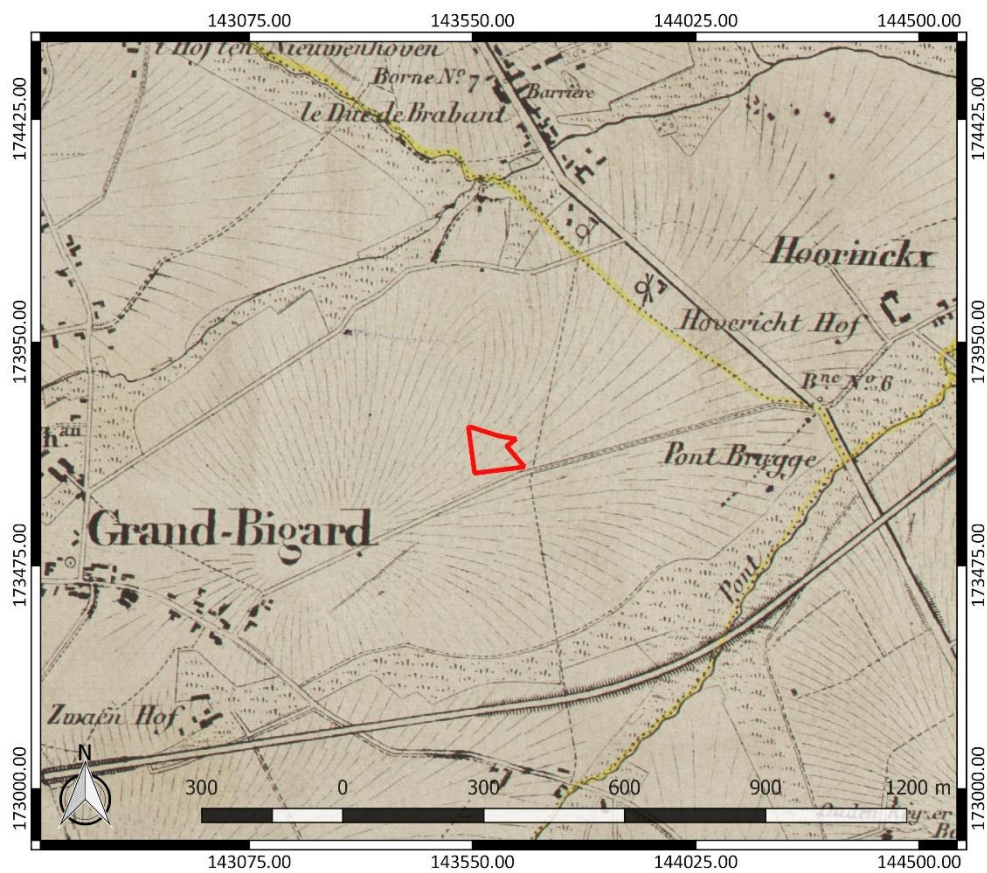

Figuur 24: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

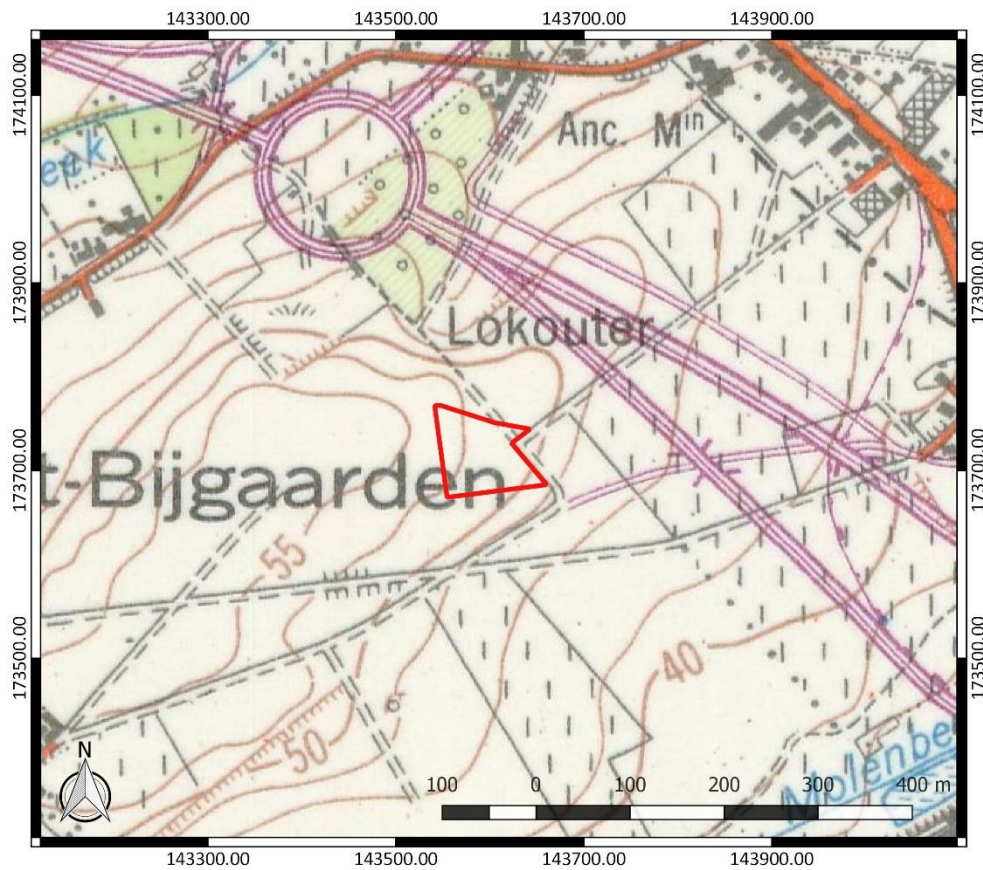
Een topografische kaart uit 1952-1964 (Figuur 27) toont dat het onderzoeksgebied nog steeds onbebouwd is. Op de kaart is de inplanting van het verkeersknooppunt van Groot-Bijgaarden ten noorden van het terrein reeds aangegeven. Dit wijst erop dat de aanleg ervan in deze periode gepland werd. De topografische kaart geeft verder ook aan dat het terrein voor een groot deel boven de hoogtelijn van 50 m te situeren is. Vandaag de dag ligt de hoogte op het terrein over het algemeen echter tussen 49 en 50 m TAW.

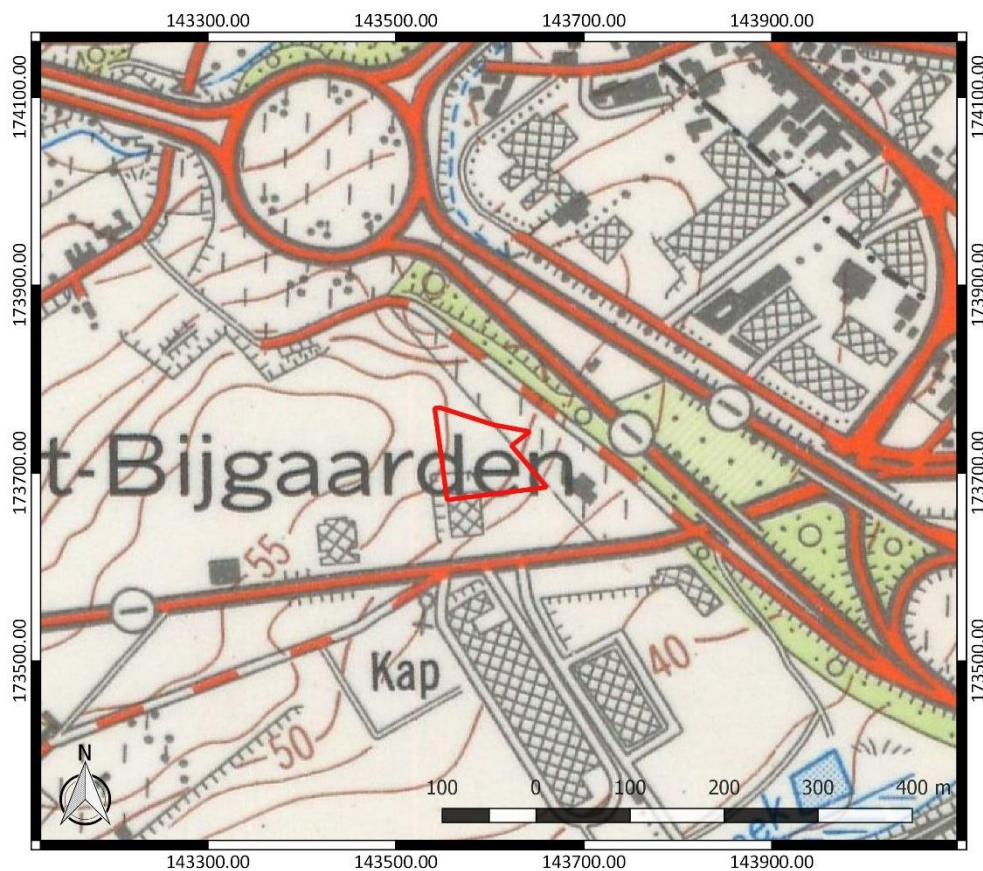
Figuur 25: Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 26: Vandermaelenkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

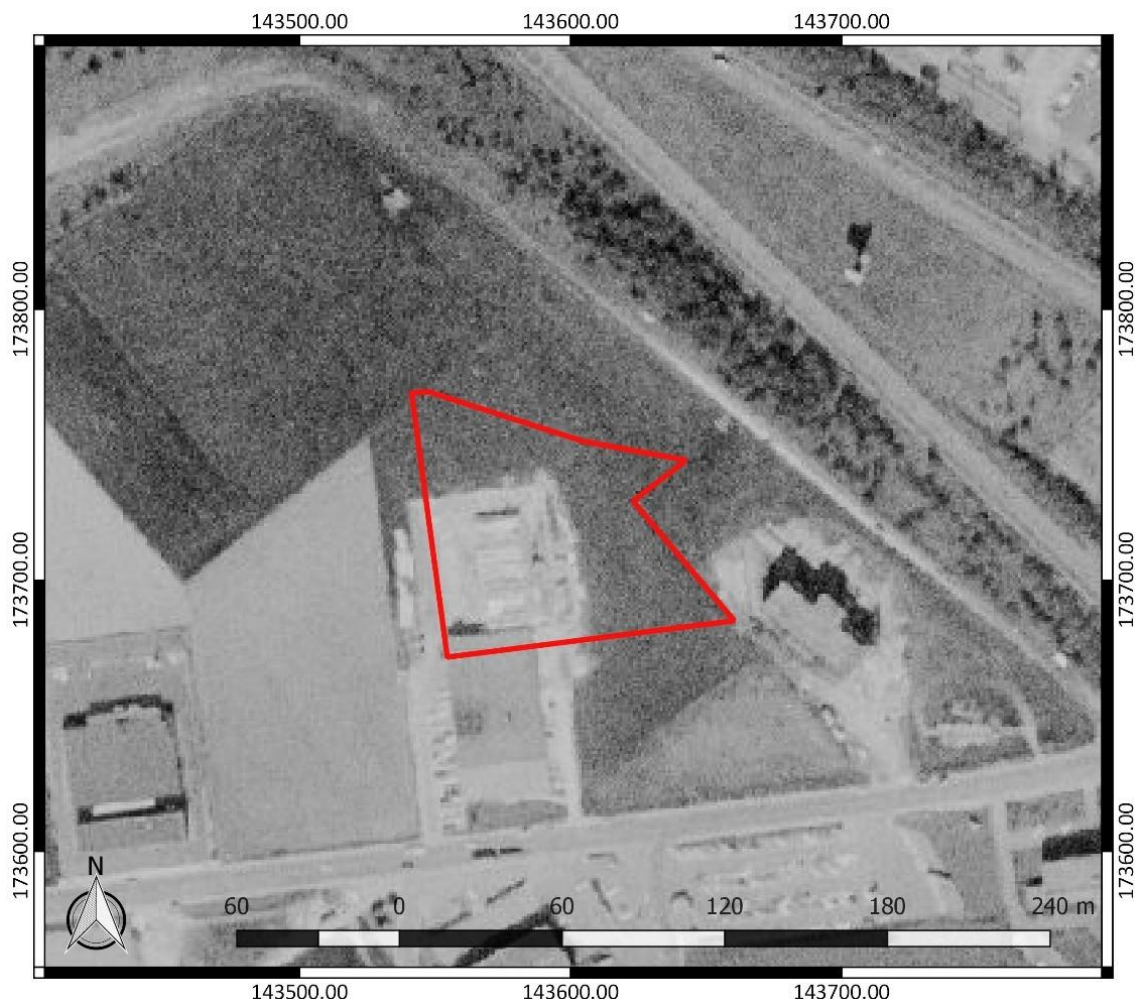
Figuur 27: Topografische kaart uit 1952-1964 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

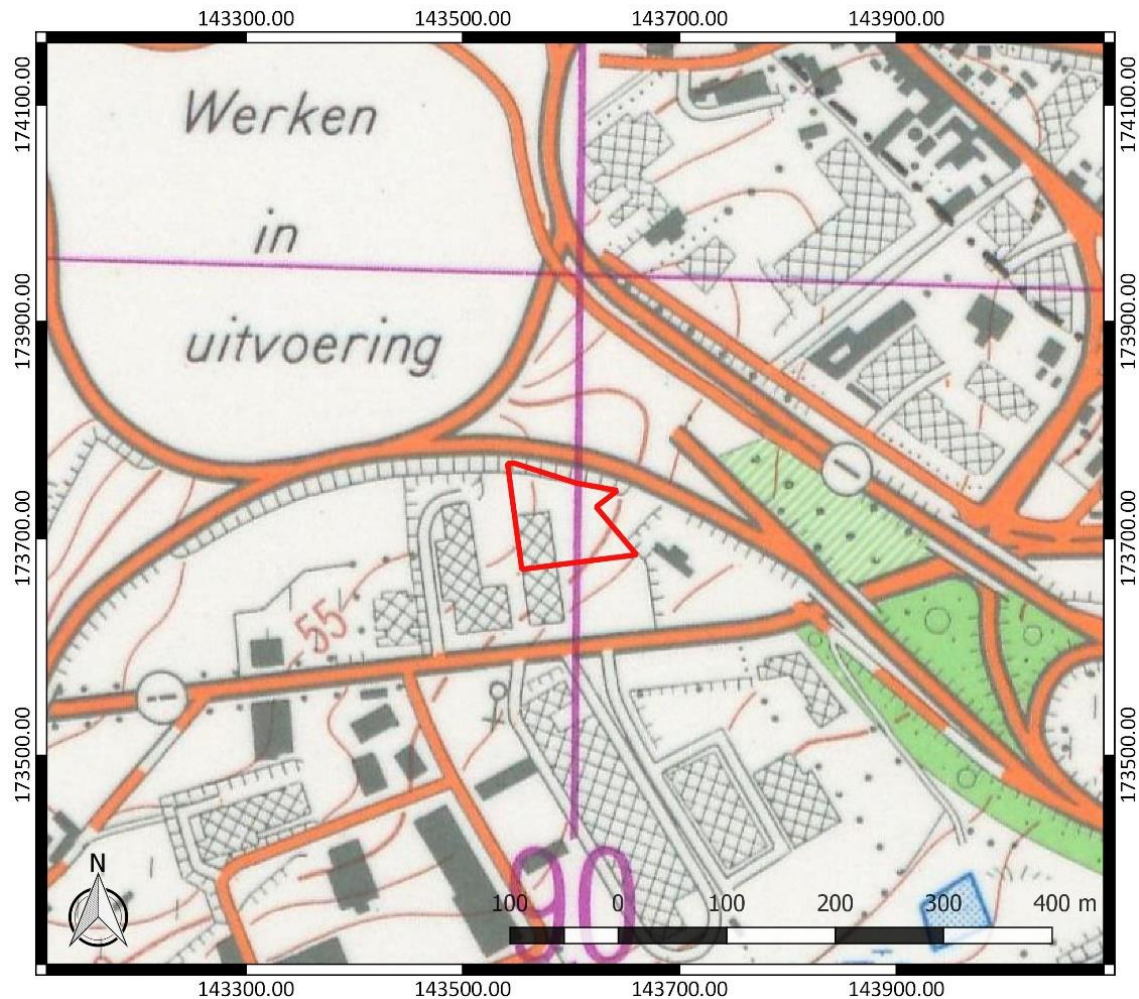
Figuur 28: Topografische kaart uit 1969 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Op een topografische kaart uit 1969 (Figuur 28) zijn de veranderingen in de omgeving doorgevoerd. Ten noorden is het verkeersknooppunt aangelegd, waar verschillende grote verkeerswegen samenkomen. Er zijn verschillende industrie- en bedrijfsgebouwen opgetrokken in de nabijheid van het projectgebied, waaronder een gebouw juist ten zuiden ervan. Het onderzoeksgebied is wel nog steeds onbebouwd. In het zuiden is op de kaart een sterk reliëfverschil aangegeven. Het lijkt te betekenen dat het zuidelijke deel van het onderzoeksgebied afgegraven werd.

Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 29) toont dat het onderzoeksgebied deel uitmaakt van het bedrijfsterrein van het gebouw ten zuiden. In de zone die aansluit op het gebouw lijken werken in uitvoering te zijn. Het overige deel van het terrein bestaat uit gras. Op een topografische kaart uit 1979 (Figuur 30) is er bebouwing verschenen in het zuidwesten van het terrein, aansluitend op de bebouwing die ten zuiden al aanwezig was. Verder toont de kaart dat de verkeersinfrastructuur in de omgeving van het onderzoeksgebied uitgebreid is. Ter hoogte van de verkeerswisselaar van Groot-Bijgaarden zijn werken in uitvoering en ten zuiden van het terrein is de Alfons Gossetlaan aangelegd. Ook ten noorden is een weg verschenen, die door middel van een talud van de noordelijke rand van het onderzoeksgebied gescheiden wordt. De industriezone langs de Alfons Gossetlaan is volop in ontwikkeling.

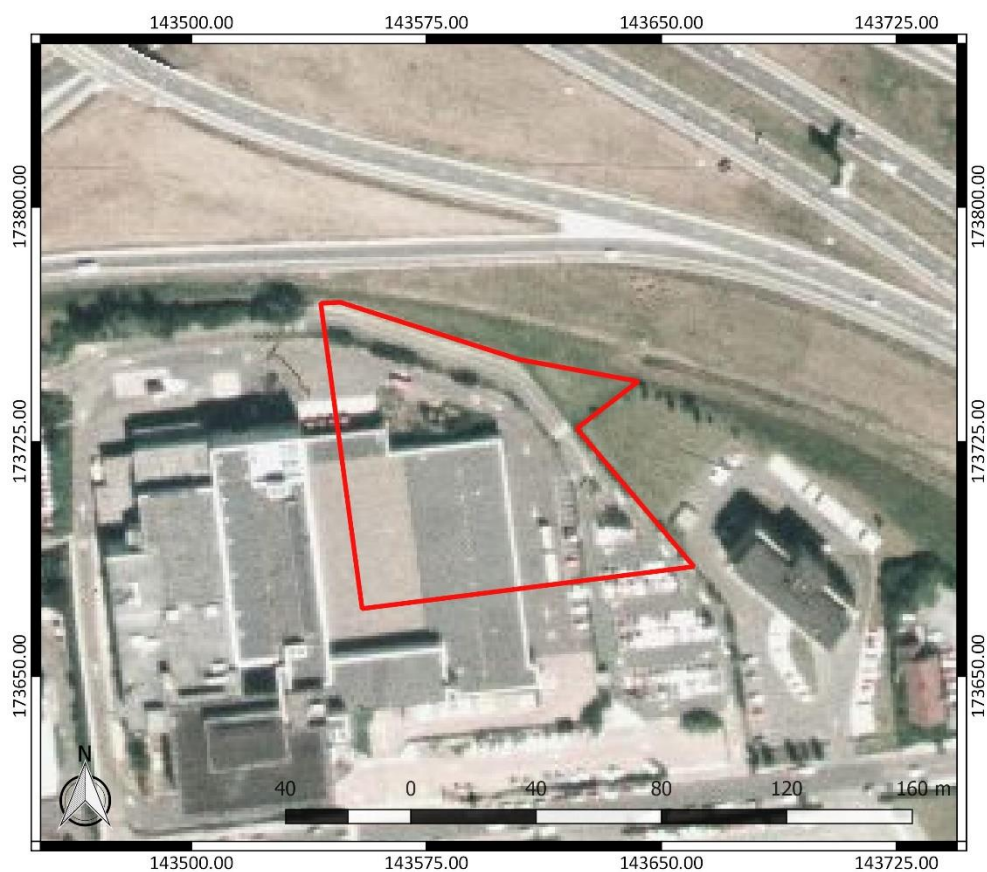

Figuur 29: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

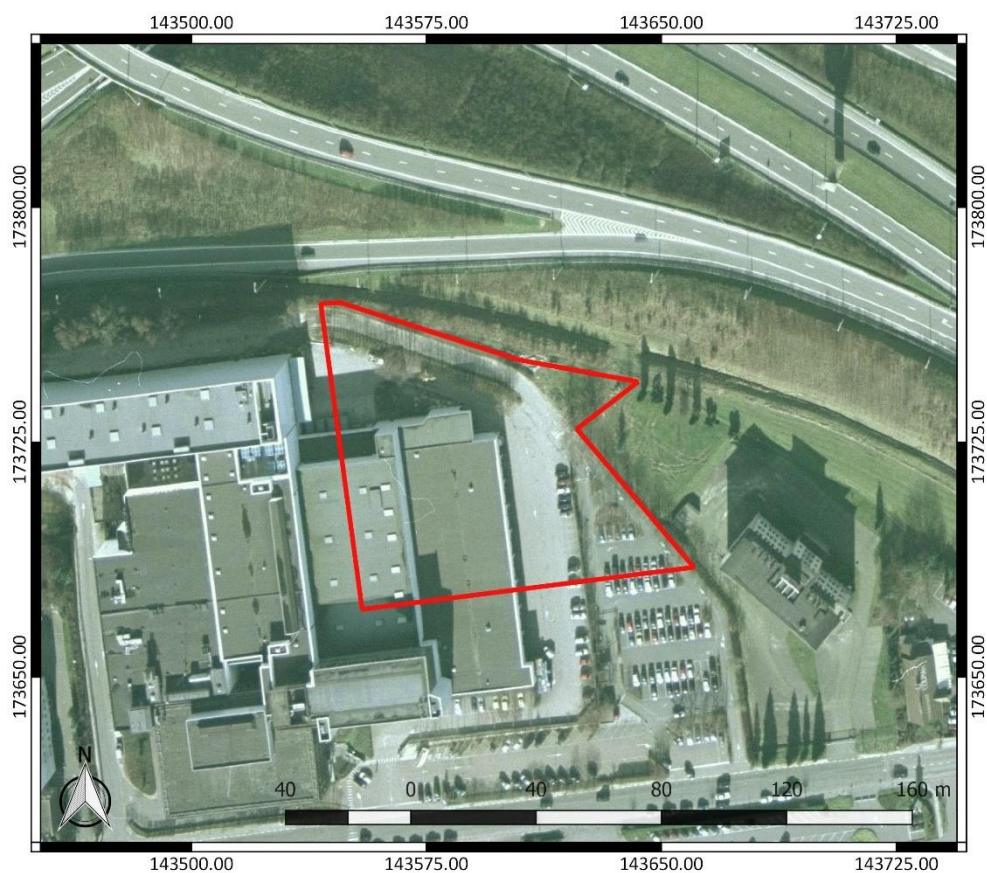

Figuur 30: Topografische kaart uit 1979 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

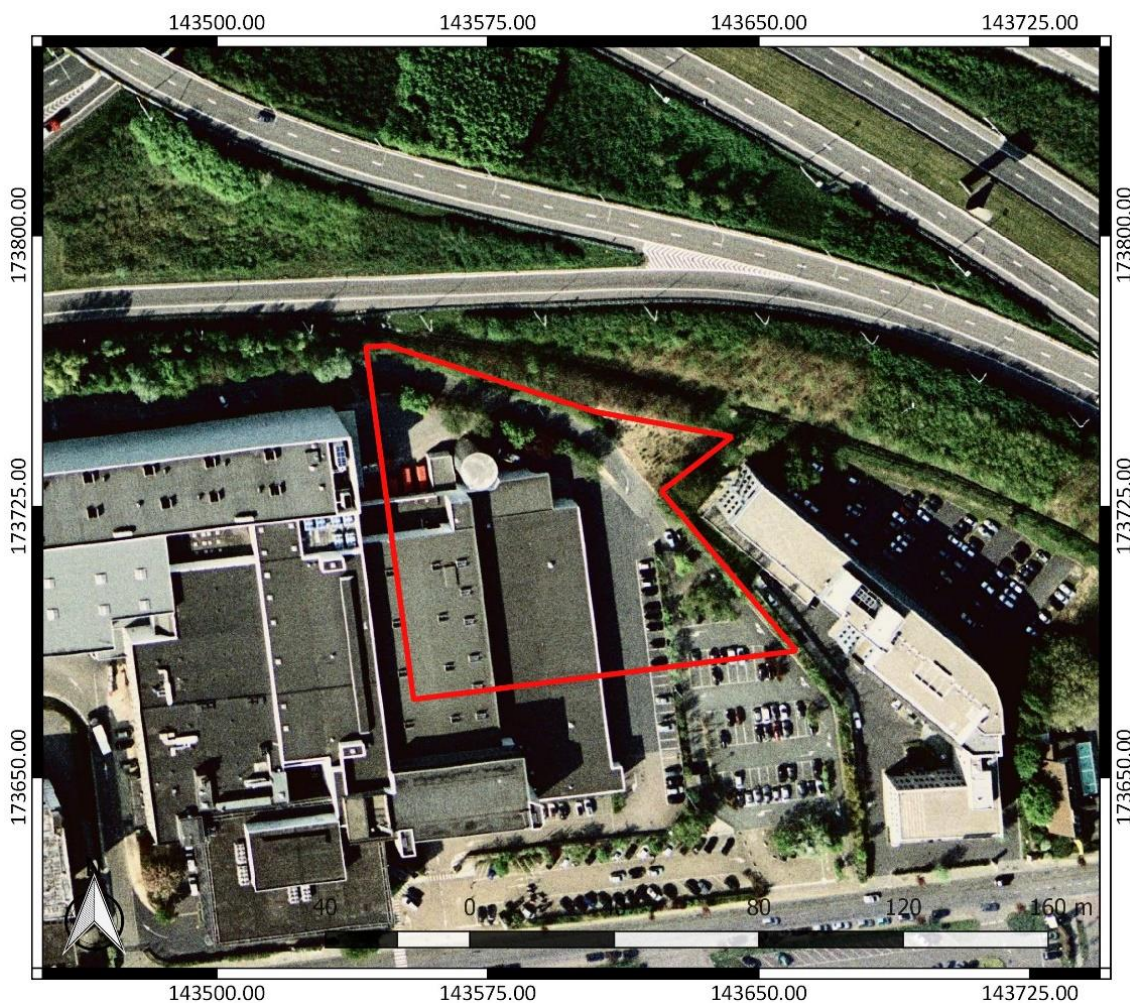
Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 31) toont dat de bebouwing binnen het onderzoeksgebied vervangen is door twee grote bouwblokken (blok D2 en D3 van de huidige bebouwing). Er zijn ook verhardingen aangelegd, waardoor het projectgebied nu bijna volledig bebouwd en verhard is. Enkel de noordoostelijke zone van het terrein is onverhard. Op een luchtfoto uit 2000-2003 (Figuur 32) is te zien dat de bebouwing langs de noordelijke zijde uitgebreid is met blok F van de huidige bebouwing. Een luchtfoto uit 2005-2007 (Figuur 33) toont voor het eerst ook de sprinklertank langs de noordelijke zijde van de bebouwing. Het terrein wordt verder ingenomen door verhardingen en groenzones. Het beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 11).

Figuur 31: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 32: Luchtfoto uit 2000-2003 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 33: Luchtfoto uit 2005-2007 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

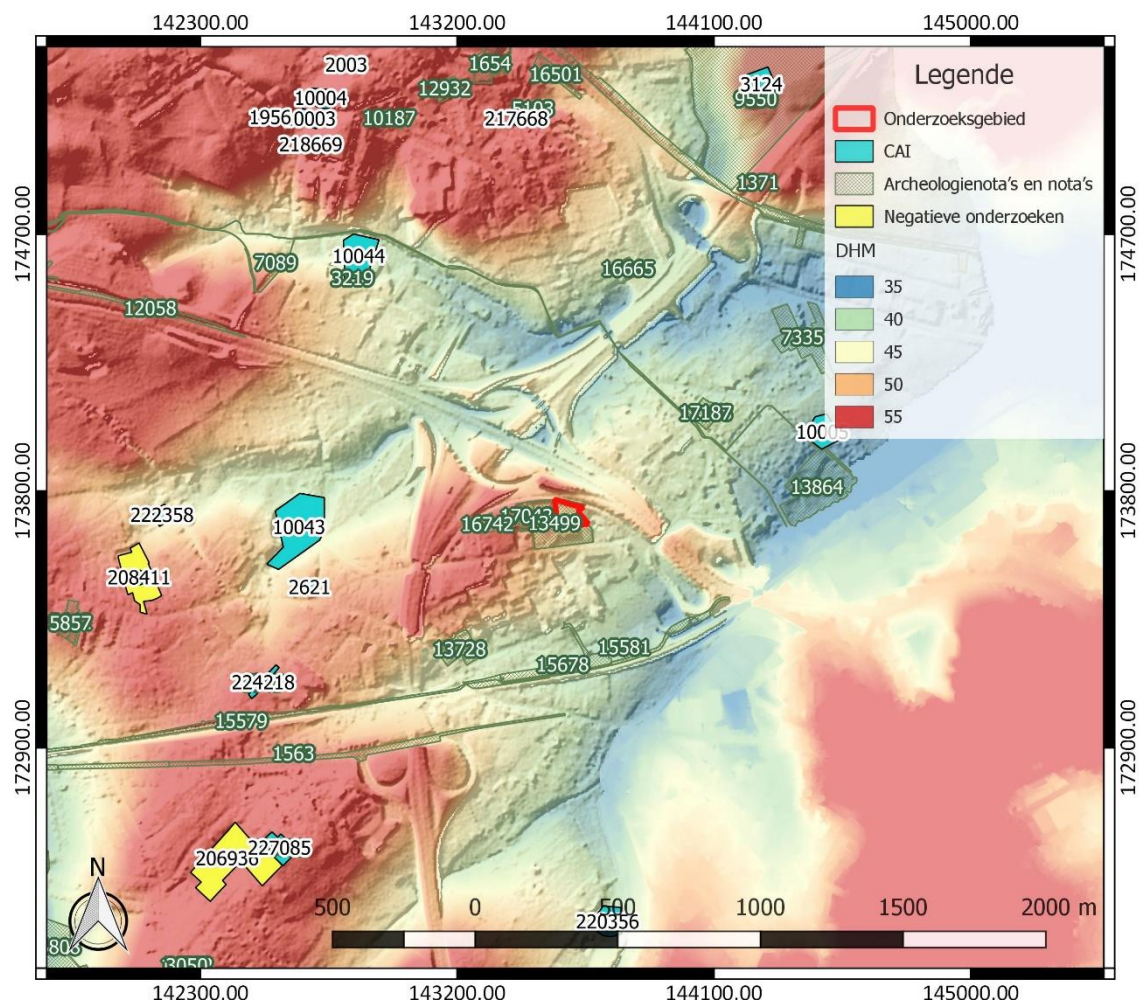
2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 34). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

De meest nabijgelegen archeologische waarden in de omgeving bevinden zich al op een afstand van ca. 800 à 900 m en zijn te dateren in de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Ten westzuidwesten van het onderzoeksgebied bevindt zich de Parochiekerk Sint-Egidius (CAI ID 2621), die teruggaat tot in de 12de eeuw (volle middeleeuwen). Rond 1600 werd de toren van de toenmalige kerk heropgebouwd, na verwoestingen tijdens de godsdienstoorlogen. Van de oude kerk is enkel deze westtoren bewaard gebleven. De kerk bezat een kerkhof dat inmiddels verdwenen is. Tussen 1771 en 1778 werden het schip en het koor vernieuwd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog raakte de kerk zwaar beschadigd. Ze werd tussen 1947 en 1949 gerestaureerd. In 1966 werd het kerkhof verwijderd.¹⁵

¹⁵Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Parochiekerk Sint-Egidius [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/2621> (Geraadpleegd op 09-02-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Parochiekerk Sint-Egidius [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/38967> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

Ten westen van het projectgebied is het kasteel van de heren van Bijgaarden met donjon gesitueerd (CAI ID 10043). Een eerste burcht werd mogelijk gebouwd in de tweede helft van de 12de eeuw. Het kasteel zou aangepast zijn in de 17de eeuw. Op het terrein bevindt zich een antropogeen reliëfverschil (mogelijk een motte) met een monumentaal relict (een ingemotte toren) uit de late middeleeuwen. De lichte verhevenheid waarop de toren zich bevindt, kan tegenwoordig nog moeilijk als motte beschouwd worden. De toren bestaat uit vijf niveaus met bovenaan een defensief platform met hoektorentjes. De donjon gaat mogelijk terug tot het begin van de 15de eeuw. Vanaf de 18de eeuw had de donjon geen functie meer en in de 19de eeuw was hij sterk vervallen. De toren werd tweemaal verlaagd, in 1840 en 1890. Los van de mogelijke motte staat een versterkt kasteel dat in de kern teruggaat tot in de 16de-17de eeuw. Tussen het begin van de 20ste eeuw en 1930 werd de bebouwing op het domein grondig aangepast en gerestaureerd.¹⁶

Figuur 34: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroenderfgoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

¹⁶Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Pelgrim de Bigard Kasteel [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/10043> (Geraadpleegd op 09-02-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Kasteel van Groot-Bijgaarden en bijgebouwen [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/38970> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

Ten oostnoordoosten situeerde zich het laatmiddeleeuwse Hof te Overjette (CAI ID 10005), dat voor het eerst vermeld werd in 1377. Op de Ferrariskaart (1771-1778) is de hoeve vermeld als “Cense Overieth.” De hoeve is inmiddels verdwenen.¹⁷

In de ruimere omgeving kwamen enkele losse vondsten van oudere datering aan het licht. In de Stichelgatstraat (CAI ID 206936) kwam aardewerk uit de metaaltijden tevoorschijn. Er werden geen sporen aangesneden op het terrein. De scherven wijzen echter mogelijk op de aanwezigheid van sporen uit de metaaltijden in de nabije omgeving.¹⁸ Ter hoogte van vindplaats CAI ID 208411 werd een metalen fibula uit de midden-Romeinse tijd gevonden. Er werden tevens metalen knopen uit de 16de-17de eeuw aangetroffen.¹⁹ Een proefsleuvenonderzoek in de Stichelgatstraat en Poëzielaan (CAI ID 227085) leverde geen sporen op. Er werden wel enkele aardewerkfragmenten ingezameld die mogelijk uit de Romeinse tijd of middeleeuwen dateren.²⁰

Verder zijn er nog resten uit de middeleeuwen aanwezig in de ruime omgeving. De Sint-Quirinskapel in Zellik (CAI ID 217668) gaat terug tot de vroege middeleeuwen en is te zien op de Villaretkaart. De oudste kapel ontstond vermoedelijk uit een 9de-eeuws villakerkje van de villa Nether-Sellica. De keuze van de patroonheilige Sint-Quirinus, beschermheilige der veroordeelden, wijst vermoedelijk op de nabijheid van een openbare executieplaats. Het toponiem Galgenberg zou daarnaar verwijzen. De parochie kwam als dochterparochie van de Sint-Bavoparochie in 1107 of 1108 onder het patronaat van de Sint-Baafsabdij van Gent te staan. Tijdens de vroege middeleeuwen ontwikkelde de kapel zich tot een bedevaartsoord waar Sint-Quirinus werd aanbeden voor oog- en oorziekten en zieke kinderen. De kapel werd meermaals verwoest en heropgebouwd. Dit gebeurde onder meer in 1432, in 1516 en in 1798. In 1946 werd de bouwvallig geworden kapel gesloopt. De huidige kapel werd gebouwd in 1962.²¹

De Parochiekerk van Zellik, de Sint-Bavokerk (CAI ID 1956), kent een oorsprong in de volle middeleeuwen. In het jaar 974 was er reeds sprake van een kerk. Dit was vermoedelijk een houten kerk met een strodak. De kerk werd opgericht door de Sint-Baafsabdij van Gent en werd om die reden toegewijd aan Sint-Bavo. De kerk brandde af in 1431 en werd vervolgens vervangen door een romaanse kerk, die ingewijd werd op 20 december 1432. Het nieuwe gebouw werd opnieuw zwaar beschadigd tijdens de godsdiensttroebelen en werd gesloopt in 1648. De huidige kerk, een zandstenen hallenkerk in laatgotische stijl, werd gebouwd in de periode 1659-1662. Er volgden later nog enkele aanpassingen, waaronder de bouw van een nieuw koor in 1839. De kerk werd tot in 1937 omgeven door een kerkhof. In dat jaar werd het kerkhof vervangen door een nieuwe begraafplaats elders in de straat. Slechts een klein aantal grafzerken bleef bewaard.²²

¹⁷Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Hof te Overjette [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/10005> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

¹⁸Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Stichelgatstraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/206936> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

¹⁹Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Brusselstraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/208411> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

²⁰Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Stichelgatstraat Poëzielaan [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/227085> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

²¹Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Sint-Quirinskapel [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/217668> (Geraadpleegd op 09-02-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Sint-Quirinskapel van 1962 [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/76847> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

²²Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Parochiekerk Sint-Bavo [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/1956> (Geraadpleegd op 09-02-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Parochiekerk Sint-Bavo [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/76857> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

Ook 't Hooghof in Zellik (CAI ID 3124), ook gekend als het Hof te Zellik, Groot Hof te Zellik en het Hof te Nederzellik, dateert uit de volle middeleeuwen. Deze vierkantshoeve gaat terug tot het begin van de 12de eeuw. De eerste vermelding dateert uit 1148. Het was oorspronkelijk een abdijhoeve van Affligem. De naam van de hoeve verwijst naar de ligging op een steile hoogte. Het hof werd volledig verwoest door een brand in 1794, maar werd kort daarna heropgebouwd. Het huidige gebouwenbestand klimt gedeeltelijk op tot de heropbouw op het einde van de 18de eeuw. Het complex werd uitgebreid in het midden van de 19de eeuw en opnieuw rond de eeuwwisseling.²³

Tijdens de late middeleeuwen waren in de omgeving nog enkele hoeves te vinden. Het Hof te Nieuwenhove (CAI ID 10044) was eigendom van de Sint-Baafsabdij.²⁴ Ten oosten van de Sint-Bavokerk in Zellik lag het Hof te Op-Zellik of Nieuwhof (CAI ID 10003).²⁵ In Zellik bevond zich ook een vierkantshoeve uit de late middeleeuwen: het Kleinhof of Hof ten Borre (CAI ID 10004).²⁶

Er bevinden zich ook nog archeologische waarden uit de nieuwe en de nieuwste tijd in de omgeving. Op de Villaretkaart is een site met walgracht weergegeven ter hoogte van CAI ID 222358. Deze walgrachtsite gaat dus minstens terug tot in 1745-1748 (terminus ante quem).²⁷ Verder werd er ter hoogte van CAI ID 2003 een munt uit de 18de eeuw aangetroffen. De munt wordt specifiek gedateerd in 1753.²⁸

In Zellik bevindt zich de Galgenberg (CAI ID 218669), een heuvel die op de Vandermaelenkaart (1846-1854) is weergegeven. De heuvel is nog steeds te zien op de DHM-kaart. Op deze CAI-locatie bevindt zich tegenwoordig een burgerhuis uit 1875.²⁹ Tot slot zijn bij proefsleuvenonderzoek in de Bosstraat (CAI ID 224218) sporen uit de nieuwste tijd aangetroffen. Het gaat om negen sporen van recente of subrecente datum (eind 19de of 20ste eeuw). Eén greppel bleef ongedateerd en is mogelijk van oudere oorsprong.³⁰

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Ook bekrachtigde archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving bieden geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties. Daarom lichten we ze hier niet afzonderlijk toe.

²³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: 't Hooghof [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/3124> (Geraadpleegd op 09-02-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Abdijhoeve 't Hooghof [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/76852> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

²⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Hof te Nieuwenhove [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/10044> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

²⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Hof te Op-Zellik [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/10003> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

²⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Kleinhof [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/10004> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

²⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Site met Walgracht [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/222358> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

²⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Sint-Bavostraat 7 [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/2003> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

²⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Galgenberg [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/218669> (Geraadpleegd op 09-02-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Burgerhuis [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/76854> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

³⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Bosstraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/224218> (Geraadpleegd op 09-02-2021)

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied dateren uit de metaaltijden, de Romeinse tijd en de middeleeuwen. Voor de nieuwe en de nieuwste tijd kunnen we specifiek voor het onderzoeksgebied informatie bekomen over het toenmalige landgebruik door het raadplegen van historische kaarten en luchtfoto's. Ze tonen dat het onderzoeksgebied lange tijd in gebruik was als akkerland. In de tweede helft van de 20ste eeuw wordt het onderzoeksgebied verhard en bebouwd, zoals dat vandaag nog steeds het geval is. Topografische kaarten geven aan dat het onderzoeksgebied stelselmatig genivelleerd werd, waarbij hele delen afgegraven zijn.

Landschappelijk kent het onderzoeksgebied een gunstige ligging, op een interfluvium dat zich bevindt tussen de Molenbeek en de Haverbeek. Booronderzoek dat in het verleden al uitgevoerd is, geeft echter aan dat in de zone waar bebouwing en verharding aanwezig was, het bodemarchief verstoord is. Dit sluit aan bij de vaststellingen van op de geraadpleegde topografische kaarten. Daarenboven werd voor het onderzoeksgebied reeds een sloopvergunning bekomen, wat een bijkomende negatieve impact op het archeologisch bodemarchief betekent. Dit alles maakt dat we het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied slechts laag inschatten.

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het volledige onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten de oprichting van een nieuwbouw en bijhorende omgevingsaanleg. Van verschillende bodemingrepen ligt de precieze verstoringsdiepte niet vast. Dit doet besluiten dat binnen het volledige onderzoeksgebied het bodemarchief bedreigd is. Uit het bureauonderzoek blijkt echter dat het bodemarchief binnen het onderzoeksgebied reeds sterk aangetast is. De bijkomende negatieve impact van de geplande werken op het bodemarchief is beperkt.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het bodemarchief in het grootste deel van het onderzoeksgebied reeds aangetast is door de bouwwerken op het terrein in het verleden. Enkel in het uiterste noordoosten van het onderzoeksgebied is een zone aanwezig die iets beter bewaard gebleven is. De omvang van deze zone is erg beperkt. Daar bovenop komt dat voorafgaand aan de geplande nieuwbouw sloopwerken plaatsvinden die een bijkomende negatieve impact op het bodemarchief zullen hebben. Dit alles doet besluiten dat het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied slechts laag is en dat het potentieel op kennisvermeerdering in geval van de uitvoering van bijkomend vooronderzoek eveneens laag is. Te laag om de kosten ervan te verantwoorden. Daarom worden in het kader van de geplande werken op het terrein geen bijkomende archeologische maatregelen meer nodig geacht.

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek toont aan dat het bodemarchief in het grootste deel van het onderzoeksgebied reeds aangetast is door de bouwwerken op het terrein in het verleden. Enkel in het uiterste noordoosten van het onderzoeksgebied is een zone aanwezig die iets beter bewaard gebleven is. De omvang van deze zone is erg beperkt. Daar bovenop komt dat voorafgaand aan de geplande nieuwbouw sloopwerken plaatsvinden die een bijkomende negatieve impact op het bodemarchief zullen hebben. Dit alles doet besluiten dat het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied slechts laag is en dat het potentieel op kennisvermeerdering in geval van de uitvoering van bijkomend vooronderzoek eveneens laag is. Te laag om de kosten ervan te verantwoorden. Daarom worden in het kader van de geplande werken op het terrein geen bijkomende archeologische maatregelen meer nodig geacht.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Dirix, E./C. Holstein, 2019: *Archeologische evaluatie van het bodemarchief aan de Alfons Gossetlaan te Groot-Bijgaarden (prov. Vlaams-Brabant). Verslag van resultaten*, Hasselt (ABO Archeologische Rapporten 940).

Ferket, R./N. Reyns, 2020: *Archeologienota Groot-Bijgaarden (Dilbeek) – Alfons Gossetlaan*, Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 1089).

Louis, A., 1957: *Bodemkaart van België. Verklarende tekst bij het kaartblad Anderlecht 87 E*, Gent.

Schroyen, K., 2003: *Toelichting bij de quartairgeologische kaart. Kaartblad 31-39 Brussel-Nijvel*, Brussel.

4.2 Websites

Cartesius (2021)
<https://www.cartesius.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2021)
<https://dov.vlaanderen.be/>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2021)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2021)
<https://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2021)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2021)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

